อนุสรณ์

๘
พฤศจิกายน
๒๕๐๘

อินทรียสังวร
ความเข้าใจผิดบางประการ
เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา
ลานเภสัชกลางพระนคร

เพื่อเป็นธรรมทานในงานฌาปนกิจศพ [illegible]

บุญกุศลอันใด

ที่พึงมีเกิดจาก

ธรรมทานในหนังสือเล่มนี้

ขออุทิศแด่ "นางเน้ย วังศพ่าห์"

ผู้ล่วงลับไปแล้ว

จงประสบความสุขในสัมปรายภพ

อันควรแก่คติวิสัย เทอญ

คุณแม่เน้ย วังศพ่าห์

ชาตะ วันอาทิตย์ เดือน ๔ ปีระกา พ.ศ. ๒๔๒๘

มตะ วันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๘

คำปรารภ

เมื่อครั้งคุณแม่มีชีวิตอยู่นั้น ท่านรักษาอุโบสถทุกวันธรรมสวนะโดยเคร่งครัด จนกระทั่งอายุล่วงเข้าปัจฉิมวัยสุขภาพของท่านไม่อำนวยจึงสมาทานศีลห้าตลอดมา นอกจากนี้ท่านยังฝักใฝ่สนใจสดับพระธรรมเทศนา และได้นำมาสั่งสอนบุตรหลานอยู่เนือง ๆ ท่านเคยได้จัดพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับธรรมะเรื่องต่าง ๆ แจกเป็นธรรมทานแด่มิตรสหายเป็นครั้งคราว เล่มสุดท้ายที่จัดพิมพ์ คือ เรื่องอุปกิเลส ๑๖ อันเป็นธรรมบรรยายขององค์พระธรรมกถึกทางวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

ในการฌาปนกิจศพคุณแม่ในครั้งนี้ เพื่อดำเนินรอยตามสิ่งที่คุณแม่เคยชอบ ข้าพเจ้าจึงได้ไปขอวิทยาทานจากท่านผู้ทรงคุณวุฒิ มารวมพิมพ์ไว้เพื่อเป็นความรู้แก่ท่านผู้ใคร่ในธรรม

ข้าพเจ้าตระหนักดีว่าพระธรรมเป็นสิ่งสุขุมล้ำลึกค่อนข้างยากสำหรับผู้เริ่มศึกษา แต่ถ้าได้อ่านทบทวน และหมั่นทำความเข้าใจพิจารณาให้เข้าสิ่งแวดล้อมรอบตัวเรา และความเป็นอยู่ของตัวเราแล้ว พระธรรมจะเป็นสิ่งเดียวเท่านั้นที่จะเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้ดำรงอยู่อย่างสาธุชน ไม่ว่าในสังคมใดและในสถานการณ์เช่นไร

เรื่อง "ความเข้าใจผิดบางประการเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา" นั้น จะเป็นสิ่งชักจูงให้ชาวพุทธและผู้ที่สนใจ ได้เข้าใจเรื่องของศาสนาให้ถูกต้อง ซึ่งปัจจุบันนี้มีผู้เหินห่างจากความจริงของพุทธศาสนาในทางต่าง ๆ

เรื่อง "ลานเภสัชกลางพระนคร" เป็นเรื่องของดีที่มีอยู่ในวัดพระเชตุพน ฯ ข้าพเจ้านำเรื่องนี้มาลงไว้เพราะระลึกถึงพระคุณของสมเด็จพระวันรัต พระเทพสุธี (กมล กมโล) และ พระรัตนเวที (กมล โกวิโท) ตลอดจนพระคุณเจ้าหลายรูปแห่งวัดนั้น ซึ่งได้เมตตาช่วยเหลือข้าพเจ้าเป็นอย่างมากเมื่อครั้งบำเพ็ญกุศลศพคุณแม่ ณ วัดพระเชตุพน ฯ

ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณพระกวีวรญาณ (จำนงค์ ชุตินฺธโร) และ ศาสตราจารย์ อวย เกตุสิงห์ ที่ได้กรุณาให้ข้าพเจ้าพิมพ์บทความของแต่ละท่านแจกเป็นธรรมบรรณาการในงานฌาปนกิจศพคุณแม่ไว้ ณ ที่นี้ด้วย.

พันเอก ขนันท์ วังศพ่าห์

นายแพทย์ สำราญ วังศพ่าห์

๔ พฤศจิกายน ๒๕๐๘

ประวัติ

นางเน้ย วังศพ่าห์

นางเน้ย วังศพ่าห์ เป็นบุตรีของนายจุ๊ง นางเอี่ยม ดุลณกิจ เกิดเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๔ ปีระกา พ.ศ. ๒๔๒๘ มีภูมิลำเนาอยู่ตำบลบางพึ่ง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ มีพี่ชาย ๑ คน ชื่อนายคำ ดุลณกิจ นางเน้ย วังศพ่าห์ ได้สมรสกับนายชุน วังศพ่าห์ ซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ตำบลเดียวกัน มีบุตรชาย ๕ คน ได้ถึงแก่กรรมไปแล้ว ๓ คน บุตรที่ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบันนี้คือ พันเอก ชนันท์ วังศพ่าห์ และ นายแพทย์สำราญ วังศพ่าห์

นางเน้ย วังศพ่าห์ เป็นผู้ที่มีอารมณ์เยือกเย็น มานะอดทน มีจิตเมตตากรุณาต่อบุตรหลานและเพื่อนบ้าน มีศรัทธาในการประกอบการสาธารณกุศล เมื่อสามีถึงแก่กรรมนั้นบุตรทั้งสองมีอายุเพียง ๘ ปี และ ๔ ปี ท่านได้พ้นผ่าอุปสรรคต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนให้บุตรทั้งสองได้รับการศึกษาจนสำเร็จลุล่วงตามความประสงค์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒ ท่านได้เริ่มป่วยบ้างเล็กน้อย แต่ได้รับการตรวจและระวังรักษาอยู่ตลอดมา จึงช่วยให้อาการป่วยหาย ในปีต่อ ๆ มาก็ได้รับการตรวจรักษาอยู่เป็นประจำ จนกระทั่งเมื่อต้นปี ๒๕๐๘ เริ่มป่วยมากขึ้น ได้ไปรับการรักษาพยาบาลที่โรงพยาบาลศิริราช ซึ่งได้รับรักษาพยาบาลจากนายแพทย์และพยาบาลอย่างดีที่สุด อาการมีแต่ทรงกับทรุดเนื่องจากความชรา จนกระทั่งถึงแก่กรรมด้วยความสงบ ในวันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๐๘ เวลา ๒๔ นาฬิกา ๒๓ นาที (สองยามกับยี่สิบสามนาที) ณ โรงพยาบาลศิริราช สิริรวมอายุได้ ๘๐ ปี.

คุณย่า

ย่าให้ความสุข และความกรุณาต่อชัยมากที่สุดตั้งแต่เกิดมา ชัยไม่เคยจากย่าไปไหนจนกระทั่งถึงวันตายของย่า บัดนี้ย่าได้จากชัยและหลานย่าทุกคนไปแล้ว ชัยและหลาน ๆ ย่าเศร้าเสียใจ และคิดถึงมากที่สุด ขอให้ย่ามีความสุขสบายบนสวรรค์ทุกประการ ถ้าชาติหน้ามีจริงชัยและหลานทุก ๆ คนขอเกิดเป็นหลานของย่าอีก.

นันทชัย วังศพ่าห์

และ

หลานทุกคนของคุณย่า

อินทรียสังวร

พระกวีวรญาณ (จำนงค์ ชุตินฺธโร)

๑. ความหมายของคำว่าอินทรียสังวร

คำว่า "อินทรียสังวร" เป็นชื่อของ "ศีล" อย่างหนึ่ง ซึ่งบางทีก็เรียกว่า "อินทรียสังวรศีล" คำว่า "อินทรีย์" แปลว่า อำนาจ ความเป็นใหญ่ กำลัง ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Faculty, function, senses; power, force, principle ผสมกับคำว่า "สังวร" ซึ่งแปลว่า ความสำรวม ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า Restraint, carefulness.

สำหรับคำว่า "อินทรีย์" ในที่นี้หมายเอา อายตนะภายใน ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ และคำว่า "อินทรียสังวร" นี้ ท่านหมายเอา "สติสังวร" คือ การสำรวมอินทรีย์ ๖ ด้วยสติ ดังที่พระศิริมังคลาจารย์ได้กล่าวไว้ในหนังสือมังคลัตถทีปนี ภาค ๒ โดยอ้างฎีกามูลปริยายสูตรว่า **"สติสํวโรติ อินฺทฺริยสํวรตา สา จ ตถา ปวตฺตา สติ"** แปลว่า ภาวะ คือ การสำรวมอินทรีย์ มีจักษุ เป็นต้น ชื่อว่า สติสังวร อนึ่ง การสำรวมอินทรีย์นั้นก็คือ สติที่ประพฤติเป็นไปอย่างนั้นนั่นเอง ดังนี้

ในปปัญจสูทนี อรรถกถาแห่งสัพพาสวสูตร มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ ภาค ๑ หน้า ๘๕ ท่านอธิบายว่า สติเจตสิก ชื่อว่า **สังวร** เพราะปิดเสียซึ่งช่องอันเป็นที่เข้าแห่งอารมณ์มีรูป เป็นต้น และคำที่ว่า "สังวร" นั้นก็จัดว่าเป็น "สติ" โดยแท้

ในปปัญจสูทนี ภาค ๑ หน้า ๑๐๔ นั่นแหละ ท่านอธิบายคำว่า "**จกฺขุนฺทฺริยสํวร สํวุโต วิหรติ**" ไว้ว่า "ในบทว่าเป็นผู้สำรวมแล้วด้วยการสำรวมอินทรีย์ คือ จักษุ ก็เพราะระวัง เพราะปิด เพราะกั้นไว้ซึ่งอินทรีย์ คือ จักษุ คำว่า อินทรียสังวร นี้เป็นชื่อแห่งสติ แม้ในโสตินทรีย์ ฆานินทรีย์ ชิวหินทรีย์ กายินทรีย์ และมนินทรีย์ ท่านก็อธิบายไว้ในทำนองเดียวกัน รวมความว่า อินทฺริยสํวรสํวุโต หมายถึง ผู้ที่สำรวมแล้วด้วยการสำรวมอินทรีย์ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ

อินทรียสังวร คือ การสำรวมอินทรีย์นี้แบ่งเป็น ๖ อย่าง คือ

๑. **จักขุนทรียสังวร** ได้แก่การระวังรักษา เมื่อเกิดความรู้สึกเห็นรูปารมณ์ที่เกิดทางจักษุทวาร ด้วยการมีสติระลึกเห็นปัจจุบัน ขณะเห็นรูป กั้นโลภะ โทสะ โมหะ และอกุศลธรรมทั้งหลายไม่ให้เกิดขึ้น ทั้งนี้เพราะเวลากิเลส คือ ความโลภ โกรธ หลง จะเกิดขึ้นก็เกิดขึ้นตรงนี้แหละ คือ ถ้าไม่มีสติ เวลาตาเห็นรูป ถ้าเห็นรูปดี ก็ชอบใจ จัดเป็นโลภะ ถ้าเห็นรูปไม่ดี ไม่ชอบใจ จัดเป็นโทสะ ถ้าเห็นแล้วเฉย แต่ไม่มีสติกำหนดรู้ ก็จัดเป็นโมหะ นับว่าเป็นอินทรียสังวรข้อแรก

๒. **โสตินทรียสังวร** ได้แก่การระวังรักษาเมื่อเกิดความรู้สึกได้ยินสัททารมณ์ คือ เสียงที่เกิดทางโสตทวาร ด้วยการมีสติระลึกทันต่อปัจจุบันธรรม ขณะได้ยินเสียง กั้นโลภะ โทสะ โมหะ และอกุศลธรรมทั้งปวงไม่ให้เกิดขึ้น นับว่าเป็นอินทรียสังวรข้อที่สอง

๓. **ฆานินทรียสังวร** ได้แก่การระวังรักษาเมื่อเกิดความรู้สึกต่อคันธารมณ์ คือ กลิ่นที่กระทบฆานทวาร เกิดทางจมูก ด้วยการมีสติระลึกทันต่อปัจจุบันธรรม ขณะได้กลิ่น กั้นโลภะ โทสะ โมหะ และอกุศลธรรมทั้งปวงไม่ให้เกิดขึ้น จัดเป็นอินทรียสังวรข้อที่สาม

๔. **ชิวหินทรียสังวร** ได้แก่ระวังรักษาเมื่อเกิดความรู้สึกต่อรสารมณ์ คือ รสที่กระทบชิวหาทวาร เกิดขึ้นทางลิ้น ด้วยการมีสติระลึกทันต่อปัจจุบันธรรม ขณะได้ลิ้มคือรู้รส กั้นโลภะ โทสะ โมหะ และอกุศลธรรมทั้งปวงไม่ให้เกิดขึ้น จัดเป็นอินทรียสังวรข้อที่สี่

๕. **กายินทรียสังวร** ได้แก่การระวังรักษาเมื่อเกิดความรู้สึกต่อโผฏฐัพพารมณ์เช่น เย็น ร้อน อ่อน แข็ง เป็นต้น ที่มากระทบกายทวาร เกิดขึ้นทางกาย ด้วยการมีสติระลึกทันต่อปัจจุบัน ขณะรู้สึกสัมผัสทางกาย กั้นโลภะ โทสะ โมหะ และบาปอกุศลทั้งหลายมิให้เกิดขึ้น จัดเป็นอินทรียสังวรข้อที่ห้า

๖. **มนินทรียสังวร** ได้แก่การระวังรักษาเมื่อเกิดความรู้สึกต่อธรรมารมณ์ คือ อารมณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทางมโนทวาร คือทางใจ ด้วยการมีสติระลึกทันต่อปัจจุบัน ขณะนึกคิด หรือเคลื่อนไหวอิริยาบถต่าง ๆ กั้นโลภะ โทสะ โมหะ และบาปอกุศลทั้งหลายไม่ให้เกิด นี้จัดเป็นอินทรียสังวรข้อที่หก

ทำอย่างไรจึงจะชื่อว่าเป็นผู้สำรวมอินทรีย์ ผู้ที่ชื่อว่าสำรวมอินทรีย์ หรือมีอินทรียสังวรนั้นก็คือ **ต้องเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย** บาลีท่านใช้คำว่า "อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร" คำนี้ในบาลีพระไตรปิฎกจะมีพบอยู่มากมายหลายสิบแห่งด้วยกัน เช่น ใน **สามัญญผลสูตร** ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎก เล่ม ๙ ข้อ ๑๒๒ หน้า ๙๓ – ๙๔, **สุภสูตร** ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกเล่ม ๙ ข้อ ๓๒๑ หน้า ๒๕๕ – ๒๕๖, **เสขปฏิปทาสูตร** คหปติวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระไตรปิฎก เล่ม ๑๓ ข้อ ๒๘ หน้า ๒๖ – ๒๗, **อปัณณกสูตร** ติกนิบาต อังคุตตรนิกาย พระไตรปิฎก เล่ม ๒๐ ข้อ ๔๕๕ หน้า ๑๔๒ – ๑๔๓, **สังวรสูตร** จตุกกนิบาต อังคุตตรนิกาย พระไตรปิฎก เล่ม ๒๑ ข้อ ๑๔ หน้า ๒๐ – ๒๑, และใน**ฌานวิภังค์** วิภังคปกรณ์ อภิธรรมปิฎก พระไตรปิฎก เล่ม ๓๕ ข้อ ๖๐๗ หน้า ๓๓๓ – ๓๓๔ เป็นต้น พระพุทธองค์ได้ทรงอธิบายไว้ว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลายอย่างไร ? ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้เห็นรูปด้วยตาแล้ว ไม่ถือเอาโดยนิมิต (คือ ถือรวม ๆ) ไม่ถือเอาโดยอนุพยัญชนะ (คือ แยกถือเป็นส่วน ๆ) ย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวม จักขุนทรีย์ที่เมื่อไม่สำรวมแล้ว จะพึงเป็นเหตุให้อกุศลอันลามก คืออภิชฌาและโทมนัสครอบงำได้ ย่อมรักษาจักขุนทรีย์ ย่อมถึงความสำรวมในจักขุนทรีย์ ฟังเสียงด้วยหู ดมกลิ่นด้วยจมูก ลิ้มรสด้วยลิ้น ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจแล้ว ย่อมไม่ถือเอาโดยนิมิต ไม่ถือเอาโดยอนุพยัญชนะ ย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมมนินทรีย์ที่เมื่อไม่สำรวมแล้วจะพึงเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก คืออภิชฌาและโทมนัสครอบงำได้ ย่อมรักษามนินทรีย์ ย่อมถึงความสำรวมในมนินทรีย์ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลายอย่างนี้แล"

ในข้อนี้ คัมภีร์วิสุทธิมรรค ปฐมภาค หน้า ๒๔ – ๒๗ ท่านได้อธิบายไว้ว่า ที่ว่า "เห็นรูปด้วยจักษุ" นั้น มิได้หมายความว่า ตัวจักษุแท้ ๆ เป็นผู้เห็น เพราะจักษุแท้ ๆ เห็นรูปไม่ได้ ต้องจักษุวิญญาณเท่านั้นจึงจะเห็นรูปได้ แต่ที่ท่านใช้คำว่า "เห็นรูปด้วย

จักษุ" ก็เพราะจักษุเป็นเหตุเป็นทางให้วิญญาณเห็นรูปได้ ลำพังจักษุเห็นรูปไม่ได้ เพราะเมื่อจักขุทวาร และรูปารมณ์ประจวบกันเข้า ย่อมเห็นได้ด้วยจิตอันมีจักขุปสาทเป็นที่ตั้ง คือ ต้องพร้อมด้วยตา ๑ ใจ ๑ และอารมณ์ คือ รูปมากระทบ ๑ จึงจะเห็นได้ ที่ว่า "ไม่ถือเอาโดยนิมิต" คือ ไม่ถือเอาอารมณ์นั้นเป็นนิมิตว่า เป็นหญิง เป็นชาย หรือไม่ถือเอาอารมณ์นั้นเป็นนิมิตอันเป็นวัตถุก่อให้เกิดกิเลสมีนิมิตว่างาม เป็นต้น คือ เมื่อเห็นก็เพียงสักว่าเห็น เมื่อได้ยินเสียงก็เพียงแต่ได้ยินเท่านั้น ที่ว่า "ไม่ถือเอาโดยอนุพยัญชนะ" นั้น คือไม่ถือเอาอาการต่าง ๆ โดยอาการเป็นต้นว่า มือ เท้า ศีรษะ หัวเราะ พูด เหลือบดู ซึ่งได้โวหารว่าอนุพยัญชนะ เพราะเป็นที่ปรากฏเนื่องแห่งกิเลสทั้งหลาย คือเพราะกระทำความปรากฏแห่งกิเลสทั้งหลาย คือสิ่งใดมีอยู่ในที่นั้น ก็ถือเอาแต่สิ่งนั้นเท่านั้น

บุคคลเมื่อไม่ปิดอินทรีย์ คือ นัยน์ตา เป็นต้น ด้วยบานประตู คือ สติ เป็นผู้มีประตู คือ ดวงตาอันมิได้ปิดแล้วอยู่ เมื่อความสำรวมในจักขุนทรีย์เป็นต้นไม่มี อภิชฌาเป็นต้น ก็จะพึงหลั่งไหลติดตามมา แต่ถ้าบุคคลเป็นอยู่สำรวมจักขุนทรีย์ เป็นต้น คือ ปิดจักขุนทรีย์ด้วยบานประตูคือสติ อย่างนี้จึงจะชื่อว่ารักษาจักขุนทรีย์ ถึงความสำรวมในจักขุนทรีย์ แม้ในโสตินทรีย์ ฆานินทรีย์ ชิวหินทรีย์ กายินทรีย์ และมนินทรีย์ ก็มีนัยเช่นเดียวกันนี้

ในข้อที่ว่า "ถึงความสำรวมในจักขุนทรีย์" นั้น การสำรวมหรือไม่สำรวมย่อมไม่มีในจักขุนทรีย์ เพราะสตินึกได้หรือที่เผลอไป ย่อมไม่เกิดขึ้นได้ เพราะอาศัยจักขุปสาทอนึ่ง เมื่อใดรูปารมณ์มาสู่คลองแห่งจักษุ เมื่อนั้น ครั้นเมื่อภวังค์เกิดขึ้น แล้วดับไป ๒ ครั้งแล้ว กิริยามโนธาตุย่อมยังอาวัชชนกิจ กิจ คือ การหวนระลึกให้สำเร็จ เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป แต่นั้นจักขุวิญญาณ ย่อมยังกิจ คือ แลดูให้สำเร็จเกิดขึ้นแล้วดับไป ในลำดับนั้น วิปากาเหตุมโนธาตุ ย่อมยังกิจ คือรับอารมณ์ให้สำเร็จเกิดขึ้นแล้วดับไป แต่นั้นวิปากาเหตุกมโนวิญญาณธาตุ ย่อมยังกิจ คือพิจารณาให้สำเร็จเกิดขึ้นแล้วดับไป แต่นั้นกิริยาเหตุมโนวิญญาณธาตุ ย่อมยังกิจ คือกำหนดไว้ให้สำเร็จเกิดขึ้นแล้วจึงดับไป ในลำดับนั้น ชวนะก็แล่นไป แม้ในเวลานั้น คือในภวังคสมัย หรือในสมัยใดสมัยหนึ่ง มีอาวัชชนสมัยเป็นต้น การสำรวมหรือไม่สำรวมย่อมไม่มี ถึงอย่างนั้นในเวลาที่ชวนะแล่นไปหากว่าความเป็นผู้ทุศีล หรือความเป็นผู้มีสติพลั้งเผลอ หรือความไม่รู้หรือความไม่อดทน หรือ

ความเกียจคร้านย่อมบังเกิดขึ้น ความไม่สำรวมย่อมมีทีเดียว ก็ความไม่สำรวมนั้น ซึ่งมีอยู่อย่างนั้น เรียกได้ว่าความไม่สำรวจในจักขุนทรีย์

เมื่อความไม่สำรวมเช่นนี้มีอยู่ ทวารก็ดี ภวังค์ก็ดี วิถีจิตมีอาวัชชนะเป็นต้นก็ดี ย่อมเป็นอันมิได้ปกครองไว้ เปรียบเสมือนเมื่อไม่ปิดประตูทั้งสี่ด้านในพระนครแล้ว ประตูภายในเรือนก็ดี ฉางก็ดี ห้องเป็นต้นก็ดี แม้จะเป็นอันบุคคลปิดไว้สนิทดีแล้ว ถึงกระนั้นสิ่งของทั้งหมดภายในพระนคร ก็ชื่อว่ามิได้รักษา มิได้ปกครอง เพราะว่าพวกโจรเข้าทางประตูเมือง ก็จะพึงกระทำอะไร ๆ ก็ได้ตามความพอใจ ในชวนะก็เหมือนอย่างนี้แหละ เมื่อทุศีลเป็นต้นเกิดขึ้นแล้ว เมื่อความไม่สำรวมนั้นมีขึ้น ทวารก็ดี ภวังค์ก็ดี วิถีจิตมีอาวัชชนะเป็นต้นก็ดี ย่อมชื่อว่ามิได้คุ้มครองแล้ว แต่เมื่อความดีมีศีลเป็นต้นเกิดขึ้นแล้วในชวนะนั้น ทวารก็ดี ภวังค์ก็ดี วิถีจิตมีอาวัชชนะเป็นต้นก็ดี ย่อมชื่อว่าคุ้มครองแล้ว เปรียบเสมือนเมื่อประตูพระนครปิดดีแล้ว ถึงแม้ภายในเรือนเป็นต้นยังไม่ได้ระวังก็ตาม ถึงกระนั้นเข้าของทั้งหลายภายในเมือง ย่อมชื่อว่ารักษาคุ้มครองดีแล้ว พวกโจรไม่มีช่องที่จะเข้าไปได้ ในชวนะก็เช่นเดียวกัน เมื่อศีลเป็นต้นบังเกิดขึ้นแล้ว ทวารก็ดี ภวังค์ก็ดี วิถีจิตมีอาวัชชนะเป็นต้นก็ดี ย่อมชื่อว่าเป็นอันบุคคลคุ้มครองดีแล้ว, เพราะฉะนั้น ความสำรวมแม้เกิดขึ้นอยู่ในขณะแห่งชวนะ ท่านก็เรียกว่าสำรวมในอินทรีย์ คือ จักขุ แม้ในเรื่องโสต (หู) ฆานะ (จมูก) ชิวหา (ลิ้น) กาย และใจก็มีนัยเช่นเดียวกัน

ในสังวรสูตร จตุกกนิบาต อังคุตตรนิกาย พระไตรปิฎกเล่ม ๒๑ ข้อ ๑๔ หน้า ๒๐ – ๒๑ พระผู้มีพระภาคตรัสเรียก "อินทรียสังวร" ว่า "สํวรปฺปธานํ" ดังบาลีว่า "จตฺตาริมานิ ภิกฺขเว ปธานานิ กตมานิ จตฺตาริ **สํวรปฺปธานํ** ปหานปฺปธานํ ภาวนาปฺปธานํ อนุรกฺขนาปฺปธานํ. กตมญฺจ ภิกฺขเว สํวรปฺปธานํ. อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ นานุพฺยญฺชนคฺคาหี ยตฺวาธิกรณเมนํ...... มนินฺทฺริเย สํวรํ อาปชฺชติ อิทํ วุจฺจติ ภิกฺขเว สํวรปฺปธานํ ฯ" ซึ่งแปลว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย ความเพียร ๔ ประการนี้ ๔ ประการเป็นไฉน ? คือ **สังวรปธาน** ๑ ปหานปธาน ๑ ภาวนาปธาน ๑ อนุรักขนาปธาน ๑ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็สังวรปธานเป็นไฉน ? ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยจักษุแล้ว ไม่ถือโดยนิมิต ไม่ถือโดยอนุพยัญชนะ...ฯลฯ... ถึงความสำรวมในมนินทรีย์นี้ เราเรียกว่า สังวรปธานฯ" ดังนี้

นอกจากนั้นพระผู้มีพระภาคยังทรงถือว่า "อินทรีย์สังวร" นี้เป็น "อปัณณกธรรม" คือ ธรรมที่ปฏิบัติไม่ผิด ดังที่พระองค์ตรัสไว้ในอปัณณกสูตร ติกนิบาต อังคุตตรนิกาย พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๐ ข้อ ๔๕๕ หน้า ๑๔๒ – ๑๔๓ ว่า **"ตีหิ ภิกฺขเว ธมฺเมหิ สมนฺนาคโต ภิกฺขุ อปณฺณกปฏิปทํ ปฏิปนฺโน โหติ โยนิ จสฺส อารทฺธา โหติ อาสวานํ ขยาย. กตเมหิ ตีหิ ภิกฺขเว ภิกฺขุ อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร โหติ...ฯ"** ซึ่งแปลว่า "ดูกรภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ ชื่อว่าปฏิบัติไม่ผิด และชื่อว่าเธอปรารถนาปัญญาเพื่อความสิ้นอาสวะทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการเป็นไฉน? ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย ๑ เป็นผู้รู้จักประมาณในโภชนะ ๑ เป็นผู้ประกอบความเพียร ๑..." ดังนี้

ในสักกปัญหสูตร ทีฆนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎกเล่ม ๑๐ ข้อ ๒๕๙ หน้า ๓๑๖ – ๓๑๗ ท้าวสักกะ คือ พระอินทร์ ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้า ว่า

"ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ก็ภิกษุปฏิบัติอย่างไรจึงจะชื่อว่าปฏิบัติแล้ว เพื่อความสำรวมอินทรีย์ ?"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสตอบว่า

"ดูกรจอมเทพ ตถาคต ๑. กล่าว**รูป** ที่จะพึงรู้แจ้งด้วยนัยน์ตา โดยแยกเป็น ๒ คือ ที่ควรเสพก็มี ที่ไม่ควรเสพก็มี ๒. กล่าว**เสียง** ที่จะพึงรู้แจ้งด้วยหู โดยแยกเป็น ๒ คือที่ควรเสพก็มี ที่ไม่ควรเสพก็มี ๓. กล่าว**กลิ่น** ที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจมูก โดยแยกเป็น ๒ คือ ที่ควรเสพก็มี ที่ไม่ควรเสพก็มี ๔. กล่าว**รส** ที่จะพึงรู้แจ้งด้วยลิ้น โดยแยกเป็น ๒ คือ ที่ควรเสพก็มี ที่ไม่ควรเสพก็มี ๕. กล่าว**โผฏฐัพพะ** ที่จะพึงรู้แจ้งด้วยกาย โดยแยกเป็น ๒ คือที่ควรเสพก็มี ที่ไม่ควรเสพก็มี ๖. กล่าว**ธรรม** ที่จะพึงรู้แจ้งด้วยใจ โดยแยกเป็น ๒ คือ ที่ควรเสพก็มี ที่ไม่ควรเสพก็มี ฯ"

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ท้าวสักกะจอมเทพได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ย่อมทราบเนื้อความแห่งภาษิตที่ตรัสโดยย่อนี้ได้โดยพิสดารอย่างนี้ว่า

๑. เมื่อบุคคลเสพ**รูป**ที่จะพึงรู้แจ้งด้วยนัยน์ตา เห็นปานใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อม รูปที่จะพึงรู้แจ้งด้วยนัยน์ตาเห็นปานนี้ ไม่ควรเสพ เมื่อบุคคลเสพรูปที่

จะพึงรู้แจ้งด้วยนัยน์ตาเห็นปานใด อกุศลธรรมเสื่อม กุศลธรรมเจริญขึ้น รูปที่จะพึงรู้แจ้งด้วยนัยน์ตาเห็นปานนี้ ควรเสพ

๒. เมื่อบุคคลเสพ**เสียง**ที่จะพึงรู้แจ้งด้วยหู เห็นปานใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อม เสียงที่จะพึงรู้แจ้งด้วยหูเห็นปานนี้ไม่ควรเสพ เมื่อบุคคลเสพเสียงที่จะพึงรู้แจ้งด้วยหูเห็นปานใด อกุศลธรรมเสื่อม กุศลธรรมเจริญขึ้น เสียงที่จะพึงรู้แจ้งด้วยหู เห็นปานนี้ควรเสพ

๓. เมื่อบุคคลเสพ**กลิ่น**ที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจมูก เห็นปานใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อม กลิ่นที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจมูกเห็นปานนี้ไม่ควรเสพ เมื่อบุคคลเสพกลิ่นที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจมูกเห็นปานใด อกุศลธรรมเสื่อม กุศลธรรมเจริญขึ้น กลิ่นที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจมูกเห็นปานนี้ ควรเสพ

๔. เมื่อบุคคลเสพ**รส**ที่จะพึงรู้แจ้งด้วยลิ้น เห็นปานใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อม รสที่จะพึงรู้แจ้งด้วยลิ้นเห็นปานนี้ไม่ควรเสพ เมื่อบุคคลเสพรสที่จะพึงรู้แจ้งด้วยลิ้นเห็นปานใด อกุศลธรรมเสื่อมกุศลธรรมเจริญขึ้น รสที่จะพึงรู้แจ้งด้วยลิ้นเห็นปานนี้ ควรเสพ

๕. เมื่อบุคคลเสพ**โผฏฐัพพะ** ที่จะพึงรู้แจ้งด้วยกาย เห็นปานใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อม โผฏฐัพพะที่จะพึงรู้แจ้งด้วยกายเห็นปานนี้ไม่ควรเสพ เมื่อบุคคลเสพโผฏฐัพพะที่จะพึงรู้แจ้งด้วยกายเห็นปานใด อกุศลธรรมเสื่อม กุศลธรรมเจริญขึ้น โผฏฐัพพะที่จะพึงรู้แจ้งด้วยกายเห็นปานนี้ ควรเสพ

๖. เมื่อบุคคลเสพ**ธรรม**ที่จะพึงรู้แจ้งด้วยใจ เห็นปานใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อม ธรรมที่จะพึงรู้แจ้งด้วยใจเห็นปานนี้ไม่ควรเสพ เมื่อบุคคลเสพธรรมที่จะพึงรู้แจ้งด้วยใจเห็นปานใด อกุศลธรรมเสื่อม กุศลธรรมเจริญขึ้น ธรรมที่จะพึงรู้แจ้งด้วยใจเห็นปานนี้ ควรเสพ

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทราบเนื้อความแห่งภาษิตที่ตรัสโดยย่อนี้ได้โดยพิสดารอย่างนี้ ในข้อนี้ข้าพระองค์ข้ามสงสัยแล้ว ปราศจากถ้อยคำที่จะพูดว่าอย่างไรแล้ว เพราะได้ฟังการพยากรณ์ปัญหาของพระผู้มีพระภาค"

ที่พระพุทธองค์ได้ตรัสเรื่อง "อินทรียสังวร" ไว้หลายสิบแห่งด้วยกันนั้น ก็เป็นเพราะว่าจุดหมายปลายทางของการปฏิบัติในพระพุทธศาสนาก็เพื่อการทำลายกิเลสาสวะ

และอาสวกิเลสนั้น บุคคลสามารถจะละได้หลายวิธีด้วยกัน ดังที่พระองค์ตรัสไว้ใน สัพพาสวสูตรมัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ ข้อ ๑๑ และ ๑๓ ว่า

"(๑๑) ...อตฺถิ ภิกฺขเว อาสวา ทสฺสนา ปหาตพฺพา อตฺถิ อาสวา **สํวรา** ปหาตพฺพา อตฺถิ อาสวา ปฏิเสวนา ปหาตพฺพา อตฺถิ อาสวา อธิวาสนา ปหาตพฺพา อตฺถิ อาสวา ปริวชฺชนา ปหาตพฺพา อตฺถิ อาสวา วิโนทนา ปหาตพฺพา อตฺถิ อาสวา ภาวนา ปหาตพฺพา ฯ" ซึ่งแปลว่า "...ดูกรภิกษุทั้งหลาย อาสวะที่จะพึงละได้ เพราะการเห็นก็มี **ที่จะพึงละได้เพราะการสังวรก็มี** ที่จะพึงละได้เพราะการเสพก็มี ที่จะพึงละได้เพราะความอดกลั้นก็มี ที่จะพึงละได้เพราะเว้นรอบก็มี ที่จะพึงละได้เพราะบรรเทาก็มี ที่จะพึงละได้เพราะอบรมก็มี ฯ"

เฉพาะในข้อที่ว่า "อาสวะที่จะพึงละได้เพราะการสังวร" นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงอธิบายไว้ว่า

"(๑๓) กตเม จ ภิกฺขเว อาสวา สํวรา ปหาตพฺพา ฯ อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ปฏิสงฺขา โยนิโส จกฺขุนฺทฺริยสํวรสํวุโต วิหรติ ฯ......ฯ เป ฯ...... อิเม วุจฺจนฺติ ภิกฺขเว อาสวา สํวรา ปหาตพฺพา ฯ" ซึ่งแปลว่า

"(๑๓) ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็อาสวะเหล่าไหน ที่จะพึงละได้เพราะการสังวร ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ พิจารณาโดยแยบคายแล้ว เป็นผู้สำรวมแล้วด้วยความสำรวมในจักขุนทรีย์อยู่ ก็อาสวะและความเร่าร้อน อันกระทำความคับแค้นเหล่าใด พึงเกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้น ผู้ไม่สำรวมจักขุนทรีย์ อาสวะและความเร่าร้อน อันกระทำความคับแค้นเหล่านั้นย่อมไม่มีแก่ภิกษุนั้น ผู้สำรวมจักขุนทรีย์อยู่อย่างนี้ ฯ

ภิกษุพิจารณาโดยแยบคายแล้ว เป็นผู้สำรวมด้วยความสำรวมในโสตินทรีย์อยู่ ก็อาสวะเหล่าไหนที่จะพึงละได้เพราะการสังวร ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ พิจารณาโดยแยบคายแล้ว เป็นผู้สำรวมแล้วด้วยความสำรวมในโสตินทรีย์อยู่ ก็อาสวะและความเร่าร้อน อันกระทำความคับแค้นเหล่าใด พึงเกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้น ผู้ไม่สำรวมโสตินทรีย์ อาสวะและความเร่าร้อนอันกระทำความคับแค้นเหล่านั้นย่อมไม่มีแก่ภิกษุนั้น ผู้สำรวมโสตินทรีย์อยู่อย่างนี้ ฯ

ภิกษุพิจารณาโดยแยบคายแล้ว เป็นผู้สำรวมด้วยความสำรวมในฆานินทรีย์อยู่ ก็อาสวะเหล่าไหน ที่จะพึงละได้เพราะการสังวร ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้

พิจารณาโดยแยบคายแล้ว เป็นผู้สำรวมแล้วด้วยความสำรวมในฆานินทรีย์อยู่ ก็อาสวะและความเร่าร้อน อันกระทำความคับแค้นเหล่าใด พึงเกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้น ผู้ไม่สำรวมฆานินทรีย์อยู่ อาสวะและความเร่าร้อน อันกระทำความคับแค้นเหล่านั้น ย่อมไม่มีแก่ภิกษุนั้น ผู้สำรวมฆานินทรีย์อยู่อย่างนี้ ฯ

ภิกษุพิจารณาโดยแยบคายแล้ว เป็นผู้สำรวมด้วยความสำรวมในชิวหินทรีย์อยู่ ก็อาสวะเหล่าไหน ที่จะพึงละได้เพราะการสังวร ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้พิจารณาโดยแยบคายแล้ว เป็นผู้สำรวมแล้วด้วยความสำรวมในชิวหินทรีย์อยู่ ก็อาสวะและความเร่าร้อน อันกระทำความคับแค้นเหล่าใด พึงเกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้น ผู้ไม่สำรวมชิวหินทรีย์ อาสวะและความเร่าร้อนอันกระทำความคับแค้นเหล่านั้น ย่อมไม่มีแก่ภิกษุนั้น ผู้สำรวมชิวหินทรีย์อยู่อย่างนี้ ฯ

ภิกษุพิจารณาโดยแยบคายแล้ว เป็นผู้สำรวมด้วยความสำรวมในกายินทรีย์อยู่ ก็อาสวะเหล่าไหน ที่จะพึงละได้เพราะการสังวร ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้พิจารณาโดยแยบคายแล้ว เป็นผู้สำรวมแล้วด้วยความสำรวมในกายินทรีย์อยู่ ก็อาสวะและความเร่าร้อน อันกระทำความคับแค้นเหล่าใด พึงเกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้น ผู้ไม่สำรวมกายินทรีย์ อาสวะและความเร่าร้อน อันกระทำความคับแค้นเหล่านั้น ย่อมไม่มีแก่ภิกษุนั้น ผู้สำรวมกายินทรีย์อยู่อย่างนี้ ฯ

ภิกษุพิจารณาโดยแยบคายแล้ว เป็นผู้สำรวมด้วยความสำรวมในมนินทรีย์อยู่ ก็อาสวะเหล่าไหน ที่จะพึงได้เพราะการสังวร ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้พิจารณาโดยแยบคายแล้ว เป็นผู้สำรวมแล้วด้วยความสำรวมในมนินทรีย์อยู่ ก็อาสวะและความเร่าร้อน อันกระทำความคับแค้นเหล่าใดพึงบังเกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้น ผู้ไม่สำรวมในมนินทรีย์ อาสวะและความเร่าร้อนอันกระทำความคับแค้นเหล่านั้น ย่อมไม่มีแก่ภิกษุนั้นผู้สำรวมในมนินทรีย์อยู่อย่างนี้ ฯ ดูกรภิกษุทั้งหลาย อาสวะเหล่านี้ เรากล่าวว่าจะพึงละได้เพราะการสังวร ฯ"

ใน "สังวรสูตร" สฬายตนวรรค สังยุตตนิกาย พระไตรปิฎก เล่ม ๑๘ ข้อ ๑๔๕ หน้า ๙๘ – ๙๙ พระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่อง "สังวรและอสังวร" ไว้ว่า

"(๑๔๕) สํวรญฺจ โว ภิกฺขเว เทเสสฺสามิ อสํวรญฺจ ตํ สุณาถ ฯ กถญฺจ ภิกฺขเว อสํวโร โหติ..." เป็นต้น ซึ่งแปลว่า

"(๑๔๕) ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราแสดงสังวรและอสังวรแก่ท่านทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟังเถิด ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็อสังวรย่อมมีอย่างไร รูปทั้งหลายที่พึงรู้แจ้งด้วย

จักษุอันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ น่ารัก ชักให้ใคร่ ชวนให้กำหนัดมีอยู่ ถ้าภิกษุยินดีกล่าวสรรเสริญพัวพันรูปนั้น ข้อนั้นภิกษุพึงทราบว่า เราย่อมเสื่อมจากกุศลธรรมทั้งหลาย เหตุนั้นพระผู้มีพระภาคตรัสว่า เป็นความเสื่อม ฯลฯ รสทั้งหลายที่พึงรู้แจ้งด้วยลิ้น อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ น่ารัก ชักให้ใคร่ ชวนให้กำหนัดมีอยู่ ฯลฯ ธรรมารมณ์ทั้งหลายที่พึงรู้แจ้งด้วยใจอันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ น่ารัก ชักให้ใคร่ ชวนให้กำหนัดมีอยู่ ถ้าภิกษุยินดี กล่าวสรรเสริญ พัวพันธรรมารมณ์นั้น ข้อนั้นภิกษุพึงทราบว่า เราย่อมเสื่อมจากกุศลธรรมทั้งหลาย เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสว่าเป็นความเสื่อม ดูกรภิกษุทั้งหลาย อสังวรย่อมมีด้วยประการฉะนี้

(๑๔๖) ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็สังวรย่อมมีอย่างไร ดูกรภิกษุทั้งหลาย รูปทั้งหลายที่พึงรู้แจ้งด้วยจักษุ อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ น่ารัก ชักให้ใคร่ ชวนให้กำหนัดมีอยู่ ถ้าภิกษุไม่ยินดี ไม่กล่าวสรรเสริญ ไม่พัวพันรูปนั้น ข้อนั้นภิกษุพึงทราบว่า เราย่อมไม่เสื่อมจากกุศลธรรมทั้งหลาย เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสว่าเป็นความไม่เสื่อม ฯลฯ รสทั้งหลายที่พึงรู้แจ้งด้วยลิ้น ฯลฯ ธรรมารมณ์ทั้งหลายที่พึงรู้แจ้งด้วยใจ อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่ารัก น่าพอใจ ชักให้ใคร่ ชวนให้กำหนัด มีอยู่ ถ้าภิกษุไม่ยินดี ไม่กล่าวสรรเสริญ ไม่พัวพันธรรมารมณ์นั้น ข้อนั้นภิกษุพึงทราบว่า เราย่อมไม่เสื่อมจากกุศลธรรมทั้งหลาย เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสว่าเป็นความไม่เสื่อม ดูกรภิกษุทั้งหลาย สังวรย่อมมีด้วยประการฉะนี้"

ภิกษุที่ไม่สำรวมอินทรีย์อยู่ ชื่อว่าเป็นผู้อยู่ด้วยความประมาท ส่วนภิกษุที่อยู่ด้วยการมีอินทรียสังวร ชื่อว่าเป็นผู้อยู่ด้วยความไม่ประมาท ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ใน "ปมาทวิหารีสูตร" ในสฬายตนวรรค สังยุตตนิกาย ข้อ ๑๔๓ – ๑๔๔ หน้า ๙ – ๗๙๘ ว่า

"(๑๔๓) ...ปมาทวิหาริญฺจ โว ภิกฺขเว เทสิสฺสามิ อปฺปมาทวิหาริญฺจ ตํ สุณาถฯ กถญฺจ ภิกฺขเว ปมาทวิหารี โหติฯ" เป็นต้น ซึ่งแปลว่า

"(๑๔๓) ดูกรภิกษุทั้งหลายเราจักแสดงภิกษุผู้อยู่ด้วยความประมาท และภิกษุผู้อยู่ด้วยความไม่ประมาท เธอทั้งหลายจงฟังเถิด ก็ภิกษุเป็นผู้อยู่ด้วยความประมาทอย่างไร ดูกรภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุไม่สำรวมจักขุนทรีย์อยู่ จิตย่อมแส่ไปในรูปทั้งหลายที่พึงรู้แจ้งด้วยจักษุ เมื่อภิกษุมีจิตแส่ไปแล้ว ปราโมทย์ก็ไม่มี เมื่อปราโมทย์ไม่มี ปีติก็ไม่มี เมื่อปีติไม่มี ปัสสัทธิก็ไม่มี เมื่อปัสสัทธิไม่มี ภิกษุนั้นก็อยู่ลำบาก จิตของภิกษุผู้มีความลำบากย่อม

ไม่ตั้งมั่น เมื่อจิตไม่ตั้งมั่น ธรรมนั้นก็ไม่ปรากฏ เพราะธรรมทั้งหลายไม่ปรากฏ ภิกษุนั้นก็ถึงความนับว่า เป็นผู้อยู่ด้วยความประมาทแท้จริง ฯ ล ฯ เมื่อภิกษุไม่สำรวมชิวหินทรีย์ จิตย่อมแส่ไปในรสทั้งหลายที่พึงรู้แจ้งด้วยลิ้น เมื่อภิกษุมีจิตแส่ไปแล้ว ฯ ล ฯ ภิกษุนั้นก็ถึงความนับว่า เป็นผู้อยู่ด้วยความประมาทแท้จริง ฯ เมื่อภิกษุไม่สำรวมมนินทรีย์อยู่ จิตย่อมแส่ไปในธรรมารมณ์ทั้งหลายที่พึงรู้แจ้งด้วยใจ เมื่อภิกษุมีจิตแส่ไปแล้ว ปราโมทย์ก็ไม่มี เมื่อปราโมทย์ไม่มี ปีติก็ไม่มี เมื่อปีติไม่มี ปัสสัทธิก็ไม่มี เมื่อปัสสัทธิไม่มี ภิกษุนั้นก็อยู่ลำบาก จิตของภิกษุผู้มีความลำบากย่อมไม่ตั้งมั่น เมื่อจิตไม่ตั้งมั่น ธรรมทั้งหลายก็ไม่ปรากฏ เพราะธรรมทั้งหลายไม่ปรากฏ ภิกษุนั้นก็ถึงความนับว่าเป็นผู้อยู่ด้วยความประมาทแท้จริง ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้อยู่ด้วยความประมาท ด้วยประการฉะนี้ ฯ

(๑๔๔) ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้อยู่ด้วยความไม่ประมาทอย่างไร เมื่อภิกษุสำรวมจักขุนทรีย์อยู่ จิตก็ไม่แส่ไปในรูปทั้งหลายที่พึงรู้แจ้งด้วยจักษุ เมื่อภิกษุนั้นมีจิตไม่แส่ไปแล้ว ปราโมทย์ก็เกิด เมื่อภิกษุเกิดปราโมทย์แล้ว ปีติก็เกิด เมื่อภิกษุมีใจเกิดปีติ กายก็สงบ ภิกษุผู้มีกายสงบ ก็อยู่สบาย จิตของภิกษุผู้มีความสุขก็ตั้งมั่น เมื่อจิตตั้งมั่นแล้วธรรมทั้งหลายก็ปรากฏ เพราะธรรมทั้งหลายปรากฏ ภิกษุนั้นก็ถึงความนับว่าเป็นผู้อยู่ด้วยความไม่ประมาทแท้จริง ฯ ล ฯ เมื่อภิกษุสำรวมชิวหินทรีย์อยู่ จิตก็ไม่แส่ไปในรสทั้งหลายที่พึงรู้แจ้งด้วยลิ้น ฯ ล ฯ เมื่อภิกษุสำรวมมนินทรีย์อยู่ จิตก็ไม่แส่ไปในธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งด้วยใจ เมื่อภิกษุมีจิตไม่แส่ไปแล้ว ปราโมทย์ก็เกิด เมื่อภิกษุเกิดปราโมทย์แล้ว ปีติก็เกิด เมื่อภิกษุมีใจเกิดปีติ กายก็สงบ ภิกษุผู้มีกายสงบแล้วก็อยู่สบาย จิตของภิกษุผู้มีความสุขก็ตั้งมั่น เมื่อจิตตั้งมั่นแล้ว ธรรมทั้งหลายก็ปรากฏ เพราะธรรมทั้งหลายปรากฏ ภิกษุนั้นก็ถึงความนับว่าเป็นผู้อยู่ด้วยความไม่ประมาท ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้อยู่ด้วยความไม่ประมาทด้วยประการฉะนี้ ฯ"

๒. ทำไมจึงต้องมีอินทรียสังวร

เหตุที่จะต้องมีอินทรียสังวรก็เพราะว่าสิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน สิ่งทั้งปวงนั้นได้แก่ อายตนะภายใน ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และ ใจ อายตนะภายนอก ๖ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ สิ่งที่จะพึงสัมผัสได้ด้วยกาย และธรรมารมณ์ วิญญาณ ๖ ได้แก่ จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ และมโนวิญญาณ

สัมผัสที่อาศัยตา หู จมูก ลิ้น กาย และ ใจ กับทั้งเวทนาที่เกิดเพราะอาศัยสัมผัสทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และ ใจ นั้น ล้วนแต่เป็นของร้อนทั้งสิ้น ร้อนเพราะอะไร ? พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในอาทิตตปริยายสูตร มหาวรรค วินัยปิฎก พระไตรปิฎกเล่ม ๔ ข้อ ๕๕ หน้า ๖๒ – ๖๔ ว่า ร้อนเพราะไฟคือราคะ ไฟคือโทสะ ไฟคือโมหะ ร้อนเพราะความเกิด ความแก่ และความตาย ร้อนเพราะความโศก ความพิไรรำพัน เพราะทุกข์กาย ทุกข์ใจ และเพราะความกลัดกลุ้มคับอกคับใจ

โดยเหตุที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ล้วนเป็นของร้อนเพราะไฟ คือกิเลส มีราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้น แม้อารมณ์ภายนอกมีรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมะ ก็เช่นเดียวกัน คือเป็นของร้อนเหมือนกัน ถ้าหากว่าเราไม่มีความสำรวมปล่อยตามเรื่องตามราวของมัน ร้อนต่อร้อนก็จะไปกระทบกัน ก่อให้เกิดความร้อนยิ่งขึ้นเป็นทวีคูณ พระพุทธองค์ทรงทราบดีว่าสิ่งทั้งปวงเป็นของร้อนเพราะไฟคือกิเลส จึงได้ตรัสสอนให้สาวกได้ระมัดระวัง อายตนะภายในคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ซึ่งร้อนอยู่แล้วโดยปกตินั้น ไม่ให้เกิดการลุกไหม้ลุกลามออกไป เพราะจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ตนเอง และผู้อื่นโดยประการต่าง ๆ

ภิกษุที่ไม่มีอินทรียสังวรย่อมมีผลกระทบกระเทือนไปถึงความบริสุทธิ์แห่งศีลด้วย และเมื่อภิกษุมีศีลวิบัติเสียแล้ว ก็ย่อมเป็นเหตุทำให้สมาธิจนกระทั่งถึงวิมุติญาณทัสสนะพลอยวิบัติไปด้วย ดังที่พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ใน "อินทรียสังวรสูตร" ในฉักกนิบาต อังคุตตรนิกาย พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๒ ข้อ ๓๒๑ หน้า ๔๐๑–๔๐๒ ว่า

"(๓๒๑) อินฺทฺริยสํวเร ภิกฺขเว อสติ อินฺทฺริยสํวรวิปนฺนสฺส เหตุปนิสํ โหติ สีลํ........." เป็นต้น ซึ่งแปลว่า

"(๓๒๑) ดูกรภิกษุทั้งหลาย เมื่ออินทรียสังวรไม่มี ศีลของภิกษุผู้มีอินทรียสังวรวิบัติย่อมมีอุปนิสัยถูกขจัด เมื่อศีลไม่มี สัมมาสมาธิของภิกษุผู้มีศีลวิบัติ ย่อมมีอุปนิสัยถูกขจัด เมื่อสัมมาสมาธิไม่มี ยถาภูตญาณทัสสนะของภิกษุผู้มีสัมมาสมาธิวิบัติ ย่อมมีอุปนิสัยถูกขจัด เมื่อยถาภูตญาณทัสสนะไม่มี นิพพิทาวิราคะของภิกษุผู้มียถาภูตญานทัสสนะวิบัติย่อมมีอุปนิสัยถูกขจัด เมื่อนิพพิทาวิราคะไม่มี วิมุติญาณทัสสนะของภิกษุผู้มีนิพพิทาวิราคะวิบัติย่อมมีอุปนิสัยถูกขจัด เปรียบเหมือนต้นไม้ที่มีกิ่งและใบวิบัติ แม้สะเก็ดของต้นไม้นั้นก็ไม่ถึง

ความบริบูรณ์ แม้เปลือกก็ไม่ถึงความบริบูรณ์ แม้กะพี้ก็ไม่ถึงความบริบูรณ์ แม้แก่นก็ไม่ถึงความบริบูรณ์ ฉะนั้น ฯ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เมื่ออินทรียสังวรมีอยู่ ศีลของภิกษุผู้มีอินทรียสังวรสมบูรณ์ ย่อมมีอุปนิสัยสมบูรณ์ เมื่อศีลมีอยู่ สัมมาสมาธิของภิกษุผู้มีศีลสมบูรณ์ ย่อมมีอุปนิสัยสมบูรณ์ เมื่อสัมมาสมาธิมีอยู่ ยถาภูตญาณทัสสนะของภิกษุผู้มีสัมมาสมาธิสมบูรณ์ ย่อมมีอุปนิสัยสมบูรณ์ เมื่อยถาภูตญาณทัสสนะมีอยู่ นิพพิทาวิราคะของภิกษุผู้มียถาภูตญาณทัสสนะสมบูรณ์ ย่อมมีอุปนิสัยสมบูรณ์ เมื่อนิพพิทาวิราคะมีอยู่ วิมุตติญาณทัสสนะของภิกษุผู้มีนิพพิทาวิราคะสมบูรณ์ ย่อมมีอุปนิสัยสมบูรณ์ เปรียบเหมือนต้นไม้ที่มีกิ่งและใบสมบูรณ์ แม้สะเก็ดของต้นไม้นั้นก็ถึงความบริบูรณ์ แม้เปลือกก็ถึงความบริบูรณ์ แม้กะพี้ก็ถึงความบริบูรณ์ แม้แก่นก็ถึงความบริบูรณ์ ฉะนั้น ฯ"

นอกจากนั้นในสคาถวรรค สังยุตตนิกาย พระไตรปิฎกเล่ม ๑๕ ข้อ ๒๖๕ หน้า ๗๕ พระพุทธเจ้ายังได้ตรัสไว้อีกว่า ในการที่มนุษย์จะมีความ **สวัสดี** จำเป็นจะต้องมี **อินทรียสังวร** รวมอยู่ด้วย ดังคาถาบาลีว่า

(๒๖๕) นาญฺญตฺร โพชฺฌงฺคตปสา นาญฺญตฺร อินฺทฺริยสํวรา
นาญฺญตฺร สพฺพนิสฺสคฺคา โสตฺถึ ปสฺสามิ ปาณินนฺติ ฯ

ซึ่งแปลว่า

"นอกจากปัญญาและความเพียร นอกจาก **ความสำรวมอินทรีย์** นอกจากความสละวางโดยประการทั้งปวงแล้ว เรายังไม่เห็นความสวัสดีแห่งสัตว์ทั้งหลายเลย ฯลฯ"

๓. เหตุที่ทำให้เกิดอินทรียสังวร

ปัญหาข้อหนึ่งในปัญหาทั้งหลายก็คือ ปัญหาเกี่ยวกับความสำรวมอินทรีย์และความไม่สำรวมอินทรีย์ ทั้งนี้ก็เพราะว่าผลทั้งหลายจะต้องมาจากเหตุ เมื่อผลคือความสำรวมอินทรีย์และความไม่สำรวมอินทรีย์มีอยู่ เพราะฉะนั้นเหตุที่ทำให้เกิดความสำรวมอินทรีย์และความไม่สำรวมอินทรีย์ก็ย่อมมีเป็นธรรมดา อะไรเล่าที่เป็นเหตุของความสำรวมอินทรีย์และความไม่สำรวมอินทรีย์ ?

ในข้อนี้พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ใน "สติสูตร" และ "หิริสูตร" ในอัฏฐกนิบาต อังคุตตรนิกาย พระไตรปิฎกเล่ม ๒๓ ข้อ ๖๒ และ ๑๘๗ หน้า ๑๐๐–๑๐๑ และ ๓๔๘–๓๔๙ ว่า "๑๘๗. สติสมฺปชญฺเญ ภิกฺขเว อสติ สติสมฺปชญฺญวิปนฺนสฺส หตูปนิสํ โหติ หิโรตฺตปฺปํ หิโรตฺตปฺเป อสติ หิโรตฺตปฺปวิปนฺนสฺส หตูปนิโส โหติ อินฺทฺริยสํวโร อินฺทฺริยสํวเร อสติ อินฺทฺริยสํวรวิปนฺนสฺส หตูปนิสํ โหติ สีลํ......" เป็นต้น ซึ่งแปลว่า

"(๑๘๗) ดูกรภิกษุทั้งหลาย เมื่อสติสัมปชัญญะไม่มี หิริและโอตตัปปะชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีสติและสัมปชัญญะวิบัติกำจัดเสียแล้ว **เมื่อหิริและโอตตัปปะไม่มี อินทรีย-สังวรชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีหิริและโอตตัปปะวิบัติกำจัดเสียแล้ว เมื่ออินทรียสังวรไม่มี ศีลชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีอินทรียสังวรวิบัติกำจัดเสียแล้ว** เมื่อศีลไม่มี สัมมาสมาธิชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีศีลวิบัติกำจัดเสียแล้ว เมื่อสัมมาสมาธิไม่มี ยถาภูตญาณทัสสนะ ชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีสัมมาสมาธิวิบัติกำจัดเสียแล้ว เมื่อยถาภูตญาณทัสสนะไม่มี นิพพิทาวิราคะ ชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มียถาภูตญาณทัสสนะวิบัติกำจัดเสียแล้ว เมื่อนิพพิทาวิราคะไม่มี วิมุตติญาณทัสสนะ ชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีนิพพิทาวิราคะวิบัติกำจัดเสียแล้ว เปรียบเหมือนต้นไม้มีกิ่งและใบวิบัติแล้ว แม้กะเทาะของต้นไม้ย่อมไม่บริบูรณ์ แม้เปลือก แม้กะพี้ แม้แก่นของต้นไม้นั้นก็ย่อมไม่บริบูรณ์ ฉันนั้น

ดูกรภิกษุทั้งหลาย **เมื่อสติสัมปชัญญะมีอยู่ หิริและโอตตัปปะชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลอันสมบูรณ์ด้วยสติและสัมปชัญญะ เมื่อหิริและโอตตัปปะมีอยู่ อินทรียสังวรชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยหิริและโอตตัปปะ เมื่ออินทรียสังวรมีอยู่ ศีลชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยอินทรียสังวร** เมื่อศีลมีอยู่ สัมมา-สมาธิชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยศีล เมื่อสัมมาสมาธิมีอยู่ ยถาภูตญาณทัสสนะชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยสัมมาสมาธิ เมื่อยถาภูตญาณทัสสนะมีอยู่นิพพิทาวิราคะ ชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยยถาภูตญาณทัสสนะ เมื่อนิพพิทาวิราคะมีอยู่ วิมุตติญาณทัสสนะชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยนิพพิทาวิราคะ เปรียบเหมือนต้นไม้ที่มีกิ่งและใบสมบูรณ์ แม้กะเทาะของต้นไม้นั้นก็ย่อมบริบูรณ์ แม้เปลือก แม้กะพี้ แม้แก่นของต้นไม้นั้นก็ย่อมบริบูรณ์ ฉันนั้น ฯ"

สติสัมปชัญญะจึงเป็นเสมือนอาหารที่คอยหล่อเลี้ยงให้อินทรียสังวรมีอยู่ เมื่อใดขาดสติสัมปชัญญะ เมื่อนั้นอินทรียสังวรก็ย่อมขาดสิ้นไปด้วย เหตุเบื้องต้นทีเดียวที่จะก่อให้เกิด

อินทรียสังวรได้ก็คือ การได้คบหาสมาคมกับสัปบุรุษ เพราะถ้าไม่คบสัปบุรุษก็จะไม่มีโอกาสได้ฟังธรรมอันดีงามของท่าน เมื่อไม่ได้ฟังธรรมอันดีงาม ศรัทธาก็ไม่เกิด เมื่อศรัทธาไม่มีการกระทำไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคายก็ไม่มี เมื่อการกระทำไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคายไม่มี สติสัมปชัญญะก็ไม่มีเช่นกัน และ **เมื่อขาดสติสัมปชัญญะเสียแล้ว อินทรียสังวรก็ไม่เกิด** เมื่อขาดอินทรียสังวร ทุจริต ๓ คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจก็ย่อมเกิดตามมา และทุจริต ๓ นี้แหละเป็นเหตุให้เกิดนิวรณธรรม ๕ ประการ มีกามฉันทะ เป็นต้น เมื่อนิวรณ์เกิดก็เป็นเหตุให้ไม่อาจรู้แจ้งแทงตลอดสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ไม่รู้แจ้งอริยสัจ ๔ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ใน "ตัณหาสูตร" และ "อวิชชาสูตร" ในทสกนิบาต อังคุตตรนิกาย พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๔ ข้อ ๖๑–๖๒ หน้า ๑๒๐–๑๒๘ ว่า "(๖๑) ปุริมา ภิกฺขเว โกฏิ น ปญฺญายติ อวิชฺชาย อิโต ปุพฺเพ อวิชฺชา นาโหสิ อถ ปจฺฉา สมฺภวีติ........... โก อาหาโร ติณฺณํ ทุจฺจริตานํ **อินฺทฺริยาสํวโรติสฺส** วจนียํ อินฺทฺริยสํวรมฺปหํ ภิกฺขเว สาหารํ วทามิ โน อนาหารํ โก อาหาโร อินฺทฺริยาสํวรสฺส **อสตาสมฺปชญฺญนฺตสฺส** วจนียํ... โก จาหาโร อินฺทฺริยสํวรสฺส สติสมฺปชญฺญนฺติสฺส วจนียํ........" ซึ่งแปลว่า

"(๖๑) ดูกรภิกษุทั้งหลาย เงื่อนต้นแห่งอวิชชาย่อมไม่ปรากฏในกาลก่อนแต่นี้อวิชชาไม่มี แต่ภายหลังจึงมี เพราะเหตุนั้นเราจึงกล่าวคำนี้อย่างนี้ว่า ก็เมื่อเป็นเช่นนั้นอวิชชามีข้อนี้เป็นปัจจัยจึงปรากฏ ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราย่อมกล่าวอวิชชาว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็น **อาหารของอวิชชา** ควรจะกล่าวว่า **นิวรณ์ ๕**

แม้นิวรณ์ ๕ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของนิวรณ์ ๕ ควรกล่าวว่า ทุจริต ๓

แม้ทุจริต ๓ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็น**อาหารของทุจริต ๓** ควรกล่าวว่า **การไม่สำรวมอินทรีย์**

แม้การไม่สำรวมอินทรีย์ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็น **อาหารของการไม่สำรวมอินทรีย์** ควรกล่าวว่า **ความไม่มีสติสัมปชัญญะ**

แม้ความไม่มีสติสัมปชัญญะ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของความไม่มีสติสัมปชัญญะ ควรกล่าวว่า การกระทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย

แม้การกระทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของการกระทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย ควรกล่าวว่า ความไม่มีศรัทธา

แม้ความไม่มีศรัทธา เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของความไม่มีศรัทธา ควรกล่าวว่า การไม่ฟังสัทธรรม

แม้การไม่ฟังสัทธรรม เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของการไม่ฟังสัทธรรม ควรกล่าวว่า การไม่คบสัปบุรุษ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการดังนี้ การไม่คบสัปบุรุษที่บริบูรณ์ย่อมยังการไม่ฟังสัทธรรมให้บริบูรณ์ การไม่ฟังสัทธรรมที่บริบูรณ์ ย่อมยังความไม่มีศรัทธาให้บริบูรณ์ ความไม่มีศรัทธาที่บริบูรณ์ ย่อมยังการทำไว้ในใจโดยไม่แยบคายให้บริบูรณ์ การทำไว้ในใจโดยไม่แยบคายที่บริบูรณ์ ย่อมบังคับความไม่มีสติสัมปชัญญะ ความไม่มีสติสัมปชัญญะที่บริบูรณ์ ย่อมยังการไม่สำรวมอินทรีย์ให้บริบูรณ์ การไม่สำรวมอินทรีย์ที่สมบูรณ์ ย่อมยังทุจริต ๓ ให้บริบูรณ์ ทุจริต ๓ ที่บริบูรณ์ย่อมยังนิวรณ์ ๕ ให้บริบูรณ์ นิวรณ์ ๕ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังอวิชชาให้บริบูรณ์ อวิชชานี้มีอาหารอย่างนี้และบริบูรณ์อย่างนี้

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนเมื่อฝนเม็ดหยาบตกลงเบื้องบนภูเขา เมื่อฝนตกหนัก ๆ อยู่ น้ำนั้นไหลไปตามที่ลุ่ม ย่อมยังซอกเขา ลำธาร และห้วยให้เต็ม

ซอกเขา ลำธาร และห้วยที่เต็มย่อมยังหนองให้เต็ม

หนองที่เต็มย่อมยังบึงให้เต็ม

บึงที่เต็มย่อมยังแม่น้ำน้อยให้เต็ม

แม่น้ำน้อยที่เต็มย่อมยังแม่น้ำใหญ่ให้เต็ม

แม่น้ำใหญ่ที่เต็มย่อมยังมหาสมุทรสาครให้เต็ม

มหาสมุทรสาครนั้นมีอาหารอย่างนี้ และเต็มเปี่ยมอย่างนี้ แม้ฉันใด ดูกรภิกษุทั้งหลาย การไม่คบสัปบุรุษที่บริบูรณ์ ย่อมยังการไม่ฟังสัทธรรมให้บริบูรณ์

การไม่ฟังสัทธรรมที่บริบูรณ์ย่อมยังความไม่มีศรัทธาให้บริบูรณ์

ความไม่มีศรัทธาที่บริบูรณ์ย่อมยังการกระทำไว้ในใจโดยไม่แยบคายให้บริบูรณ์

การทำไว้ในใจโดยไม่แยบคายที่บริบูรณ์ย่อมยังความไม่มีสติสัมปชัญญะให้บริบูรณ์

ความไม่มีสติสัมปชัญญะที่บริบูรณ์ย่อมยังการไม่สำรวมอินทรีย์ให้บริบูรณ์

การไม่สำรวมอินทรีย์ที่บริบูรณ์ย่อมยังทุจริต ๓ ให้บริบูรณ์

ทุจริต ๓ ที่บริบูรณ์ย่อมยังนิวรณ์ ๕ ให้บริบูรณ์

นิวรณ์ ๕ ที่บริบูรณ์ย่อมยังอวิชชาให้บริบูรณ์

อวิชชานี้มีอาหารอย่างนี้และบริบูรณ์อย่างนี้ ฉันนั้นเหมือนกัน ฯ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรากล่าววิชชาและวิมุติว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหารก็อะไรเป็นอาหารของวิชชาและวิมุติ ควรกล่าวว่าโพชฌงค์ ๗

แม้โพชฌงค์ ๗ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของโพชฌงค์ ๗ ควรกล่าวว่า สติปัฏฐาน ๔

แม้สติปัฏฐาน ๔ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของสติปัฏฐาน ๔ ควรกล่าวว่า สุจริต ๓

แม้สุจริต ๓ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็น **อาหารของสุจริต ๓** ควรกล่าวว่า **การสำรวมอินทรีย์**

แม้การสำรวมอินทรีย์ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็น **อาหารของการสำรวมอินทรีย์** ควรกล่าวว่า **สติสัมปชัญญะ**

แม้สติสัมปชัญญะ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของสติสัมปชัญญะ ควรกล่าวว่า การกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย

แม้การกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของการกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย ควรกล่าวว่า ศรัทธา

แม้ศรัทธา เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของศรัทธา ควรกล่าวว่า การฟังสัทธรรม

แม้การฟังสัทธรรม เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของการฟังสัทธรรม ควรกล่าวว่า การคบสัปบุรุษ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการดังนี้ การคบสัปบุรุษที่บริบูรณ์ย่อมยังการฟังสัทธรรมให้บริบูรณ์

การฟังสัทธรรมที่บริบูรณ์ย่อมยังศรัทธาให้บริบูรณ์

ศรัทธาที่บริบูรณ์ย่อมยังการกระทำไว้ในใจโดยแยบคายให้บริบูรณ์

การทำไว้ในใจโดยแยบคายที่บริบูรณ์ย่อมยังสติสัมปชัญญะให้บริบูรณ์

สติสัมปชัญญะที่บริบูรณ์ย่อมยังสุจริต ๓ ให้บริบูรณ์

สุจริต ๓ ที่บริบูรณ์ย่อมยังสติปัฏฐาน ๔ ให้บริบูรณ์

สติปัฏฐาน ๔ ที่บริบูรณ์ย่อมยังโพชฌงค์ ๗ ให้บริบูรณ์

โพชฌงค์ ๗ ที่บริบูรณ์ย่อมยังวิชชาและวิมุติให้บริบูรณ์

วิชชาและวิมุตินี้มีอาหารอย่างนี้และบริบูรณ์อย่างนี้ ฯ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนเมื่อฝนเม็ดหยาบตกลงเบื้องบนภูเขา เมื่อฝนตกหนักอยู่ น้ำนั้นไหลไปตามที่ลุ่ม ย่อมยังซอกเขา ลำธาร และห้วยให้เต็ม

ซอกเขา ลำธาร และห้วยที่เต็มย่อมยังหนองให้เต็ม

หนองที่เต็มย่อมยังบึงให้เต็ม

บึงที่เต็มย่อมยังแม่น้ำน้อยให้เต็ม

แม่น้ำน้อยที่เต็มย่อมยังแม่น้ำใหญ่ให้เต็ม

แม่น้ำใหญ่ที่เต็มย่อมยังมหาสมุทรสาครให้เต็ม

มหาสมุทรสาครนั้นมีอาหารอย่างนี้ และเต็มเปี่ยมอย่างนี้ แม้ฉันใด ดูกรภิกษุทั้งหลาย การคบสัปบุรุษที่สมบูรณ์ ย่อมยังการพึ่งสัทธรรมให้บริบูรณ์

โพชฌงค์ ๗ ที่บริบูรณ์ย่อมยังวิชชาและวิมุติให้บริบูรณ์ วิชชาและวิมุตินี้มีอาหารอย่างนี้ และบริบูรณ์อย่างนี้ ฉันนั้นเหมือนกันแล ฯ

๔. อานิสงส์ของอินทรียสังวร

อานิสงส์ของอินทรียสังวรนั้นมีเป็นอเนกประการ นอกจากจะทำให้มีความสุขกายสบายใจ เพราะสามารถข่มกิเลสทั้งหลาย มีอภิชฌาและโทมนัสเป็นต้น เสียได้แล้ว ผู้ที่มีอินทรียสังวรย่อมเป็นผู้ไม่ควรแก่ความเสื่อม เป็นผู้ใกล้ต่อพระนิพพาน ดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ใน "อปริหานิสูตร" ในจตุกกนิบาต อังคุตตรนิกาย พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๑ ข้อ ๓๗ หน้า ๕๐—๕๒ ว่า **"(๓๗) จตูหิ ภิกฺขเว ธมฺเมหิ สมนฺนาคโต ภิกฺขุ อภพฺโพ ปริหานาย นิพฺพานสฺเสว สนฺติเก. กตเมหิ จตูหิ. อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ สีลสมฺปนฺโน โหติ**

อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร โหติ โภชเน มตฺตญฺญู โหติ ชาคริยํ อนุยุตฺโต โหติ ฯ........."
ซึ่งแปลว่า

"(๓๗) ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ เป็นผู้ไม่ควร เพื่อเสื่อมถอย ชื่อว่าย่อมประพฤติใกล้นิพพานทีเดียว ธรรม ๔ ประการเป็นไฉน? ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ย่อมเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ๑ **เป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย** ๑ เป็นผู้รู้ประมาณในโภชนะ ๑ เป็นผู้ประกอบเนือง ๆ ซึ่งความเพียรเครื่องตื่นอยู่ ๑............"

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ภาค ๑ สีลนิทเทส หน้า ๒๖ ท่านได้อธิบายไว้ว่า ขณะใดที่บุคคลไม่สำรวมอินทรีย์ ขณะนั้นบาปอกุศลจะไหลเข้ามาถึง ๕ ประการด้วยกัน คือ

๑. **ทุสฺสีลฺยํ** คือ ความเป็นผู้ทุศีล คือ ประพฤติชั่วทางกาย วาจา

๒. **มุฏฺฐสจฺจํ** คือ ความเป็นผู้หลงลืมสติ คือ มักจะเผลอตัว ลืมตัว ซึ่งจะเป็นเหตุให้ทำความชั่วต่าง ๆ ได้โดยง่าย

๓. **อญฺญาณํ** ได้แก่ความไม่รู้ ขาดปัญญา ขาดการพิจารณาหาเหตุผล คือ เอาแต่ได้ถ่ายเดียว ไม่คำนึงถึงโทษใหญ่น้อยที่จะเกิดแก่ตนและผู้อื่น

๔. **อกฺขนฺติ** ได้แก่ความไม่อดทน ไม่มีการยับยั้งใจ ทำให้เกิดความรู้สึกหุนหันพลันแล่น ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ตนและผู้อื่น เป็นเหตุทำให้ขาดความสำรวม ความระมัดระวัง

๕. **โกสชฺชํ** ได้แก่ความเกียจคร้าน ไม่อยากทำความดี เช่น การรักษาศีล ฟังธรรม เจริญกรรมฐานเป็นต้น มีความท้อใจ นี่ก็เพราะมีต้นเหตุมาจากขาดความสำรวมในอินทรีย์นี่เอง

แต่ถ้าหากบุคคลใดมีความสำรวม ระมัดระวังอินทรีย์ในเวลาที่เห็นรูป ได้ยินเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ และรู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ เมื่อนั้นบุญกุศลย่อมเกิดขึ้น ๕ ประการเช่นกัน คือ

๑. **สัทธา** ได้แก่ความเชื่อ ความเลื่อมใสในทาน ศีล ภาวนา ในคุณธรรมอื่น ๆ และในคุณพระรัตนตรัย

๒. **สติ** มีความระมัดระวัง กาย วาจา ใจให้ดำรงมั่นอยู่ในบุญกุศล

๓. ญาณํ คือ ปัญญา ความรู้ ได้แก่มีปัญญารอบคอบเฉลียวฉลาด ไม่เปิดโอกาสให้บาปอกุศลเกิดขึ้นได้

๔. ขนฺติ ได้แก่ความอดทน สามารถข่มใจ ห้ามใจไม่ให้ทำความชั่วทั้งทางกาย วาจา และใจ

๕. วิริยํ คือ ความเพียร อันได้แก่สัมมัปปธาน ๔ มีความเพียรในการละบาปที่เกิดแล้ว เป็นต้น

๕. สรุป

เรื่องอินทรียสังวรนี้นับว่าเป็นเรื่องที่สำคัญยิ่งเรื่องหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญเรื่องการสำรวมอินทรีย์ไว้ว่า เป็นการกระทำที่ดียิ่ง ดังที่พระองค์ตรัสไว้ในธรรมบท ขุททกนิกาย พระไตรปิฎกเล่ม ๒๕ หลายแห่ง เช่น ในข้อ ๒๗ หน้า ๔๕—๔๖ และข้อ ๓๕ หน้า ๖๔ เป็นต้น และได้ทรงบอกไว้ด้วยว่า ภิกษุผู้ที่มีความสำรวม ในอินทรย์ทั้งปวงย่อมหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงดังบาลีว่า

จกฺขุนา สํวโร สาธุ สาธุ โสเตน สํวโร
ฆาเนน สํวโร สาธุ สาธุ ชิวฺหาย สํวโร
กาเยน สํวโร สาธุ สาธุ วาจาย สํวโร
มนสา สํวโร สาธุ สาธุ สพฺพตฺถ สํวโร
สพฺพตฺถ สํวโร ภิกฺขุ สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจติ ฯ

ซึ่งแปลว่า "ความสำรวมทางตาเป็นความดี ความสำรวมทางหูเป็นความดี
ความสำรวมทางจมูกเป็นความดี ความสำรวมทางลิ้นเป็นความดี
ความสำรวมทางกายเป็นความดี ความสำรวมทางวาจาเป็นความดี
ความสำรวมทางใจเป็นความดี ความสำรวมในที่ทั้งปวงเป็นความดี
ภิกษุผู้สำรวมในที่ทั้งปวงแล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง" ดังนี้

นอกจากนั้น ในเถรคาถา ขุททกนิกาย พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๖ ข้อ ๓๘๙ หน้า ๓๘๐—๓๘๓ พระมาลุงกยปุตตเถร ยังได้กล่าวถึงเรื่อง คุณของการสำรวมอินทรีย์ และโทษของการไม่สำรวมอินทรีย์ไว้ว่า

"เมื่อบุคคลได้เห็นรูปแล้ว มัวใส่ใจถึงรูปนั้นว่าเป็นนิมิตที่น่ารัก สติก็ลุ่มหลง เมื่อเป็นเช่นนั้น ผู้นั้นย่อมมีจิตกำหนัดเพลิดเพลินอยู่ ทั้งยึดมั่นรูปนั้นด้วย เวทนามิใช่น้อยซึ่งมีรูปเป็นแดนเกิดย่อมเจริญมากขึ้นแก่ผู้นั้น อภิชฌาและวิหิงสาย่อมเบียดเบียนจิตของผู้นั้นให้เดือดร้อน ความทุกข์ย่อมเป็นไปแก่ผู้นั้น ผู้มัวคำนึงถึงรูปอยู่อย่างนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสผู้นั้นว่าเป็นผู้ห่างไกลนิพพาน

เมื่อบุคคลได้ฟังเสียงแล้ว มัวใส่ใจถึงเสียงนั้นว่าเป็นนิมิตที่น่ารัก สติก็ลุ่มหลง เมื่อเป็นเช่นนั้น ผู้นั้นย่อมมีจิตกำหนัดเพลิดเพลินอยู่ ทั้งยึดมั่นเสียงนั้นด้วย เวทนามิใช่น้อยซึ่งมีเสียงเป็นแดนเกิด ย่อมเจริญมากขึ้นแก่ผู้นั้น อภิชฌาและวิหิงสาย่อมเบียดเบียนจิตของผู้นั้นให้เดือดร้อน ความทุกข์ย่อมเป็นไปแก่ผู้นั้น ผู้มัวคำนึงถึงเสียงอยู่อย่างนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสผู้นั้นว่าเป็นผู้ห่างไกลนิพพาน

เมื่อบุคคลได้ดมกลิ่นแล้ว มัวใส่ใจถึงกลิ่นนั้นว่าเป็นนิมิตที่น่ารัก สติก็ลุ่มหลง เมื่อเป็นเช่นนั้น ผู้นั้นย่อมมีจิตกำหนัดเพลิดเพลินอยู่ ทั้งยึดมั่นกลิ่นนั้นด้วย เวทนามิใช่น้อยซึ่งมีกลิ่นเป็นแดนเกิด ย่อมเจริญมากขึ้นแก่ผู้นั้น อภิชฌาและวิหิงสาย่อมเบียดเบียนจิตของผู้นั้นให้เดือดร้อน ความทุกข์ย่อมเป็นไปแก่ผู้นั้น ผู้มัวคำนึงถึงกลิ่นอยู่อย่างนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสผู้นั้นว่าเป็นผู้ห่างไกลนิพพาน

เมื่อบุคคลได้ลิ้มรสแล้ว มัวใส่ใจถึงรสนั้นว่าเป็นนิมิตที่น่ารัก สติก็ลุ่มหลง เมื่อเป็นเช่นนั้น ผู้นั้นย่อมมีจิตกำหนัดเพลิดเพลินอยู่ ทั้งยึดมั่นรสนั้นด้วย เวทนามิใช่น้อยซึ่งมีรสเป็นแดนเกิด ย่อมเจริญมากขึ้นแก่ผู้นั้น อภิชฌาและวิหิงสาย่อมเบียดเบียนจิตของผู้นั้นให้เดือดร้อน ความทุกข์ย่อมเป็นไปแก่ผู้นั้น ผู้มัวคำนึงถึงรสอยู่อย่างนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสผู้นั้นว่าเป็นผู้ห่างไกลนิพพาน

เมื่อบุคคลได้สัมผัสโผฏฐัพพะแล้ว มัวใส่ใจถึงโผฏฐัพพะนั้นว่าเป็นนิมิตที่น่ารัก สติก็ลุ่มหลง เมื่อเป็นเช่นนั้น ผู้นั้นย่อมมีจิตกำหนัดเพลิดเพลินอยู่ ทั้งยึดมั่นโผฏฐัพพะนั้นด้วย เวทนามิใช่น้อยซึ่งมีโผฏฐัพพะเป็นแดนเกิด ย่อมเจริญมากขึ้นแก่ผู้นั้น อภิชฌาและวิหิงสาย่อมเบียดเบียนจิตของผู้นั้นให้เดือดร้อน ความทุกข์ย่อมเป็นไปแก่ผู้นั้น ผู้มัวคำนึงถึงโผฏฐัพพะอยู่อย่างนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสผู้นั้นว่าเป็นผู้ห่างไกลนิพพาน

เมื่อบุคคลได้รู้แจ้งธรรมารมณ์แล้ว มัวใส่ใจถึงธรรมารมณ์นั้นว่าเป็นนิมิตที่น่ารัก สติก็ลุ่มหลง เมื่อเป็นเช่นนั้น ผู้นั้นย่อมมีจิตกำหนัดเพลิดเพลินอยู่ ทั้งยึดมั่นธรรมารมณ์นั้น

ด้วยเวทนามิใช่น้อยซึ่งมีธรรมารมณ์นั้นเป็นแดนเกิด ย่อมเจริญมากขึ้นแก่ผู้นั้น อภิชฌาและวิหิงสาย่อมเบียดเบียนจิตของผู้นั้นให้เดือดร้อน ความทุกข์ย่อมเป็นไปแก่ผู้นั้นผู้มัวคำนึงถึงธรรมารมณ์อยู่อย่างนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสผู้นั้นว่าเป็นผู้ห่างไกลนิพพาน

ส่วนผู้ใดเห็นรูป เป็นผู้มีสติเฉพาะหน้า ผู้นั้นไม่กำหนัดยินดีในรูป เป็นผู้มีจิตคลายกำหนัด เสวยอารมณ์อยู่ ทั้งไม่ยึดมั่นรูปนั้น กิเลสชาติมีอภิชฌาเป็นต้น ย่อมไม่เป็นไปแก่พระโยคี ผู้พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นของไม่เที่ยงเป็นต้น หรือแม้กิเลสทั้งปวงของพระโยคีผู้เสวยเวทนาอยู่ ย่อมสิ้นไป ก่อรากขึ้นไม่ได้ฉันใด ผู้นั้นมีสติประพฤติอยู่ก็ฉันนั้น ทุกข์ย่อมไม่เป็นไปแก่ผู้นั้น ผู้ไม่คำนึงถึงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสผู้นั้นว่ามีในที่ใกล้นิพพาน

ส่วนผู้ใดได้ฟังเสียงเป็นผู้มีสติเฉพาะหน้า ผู้นั้นไม่กำหนดยินดีในเสียง เป็นผู้มีจิตคลายความกำหนัด เสวยอารมณ์อยู่ ทั้งไม่ยึดมั่นเสียงนั้น กิเลสชาติมีอภิชฌาเป็นต้น ย่อมไม่เป็นไปแก่พระโยคี ผู้พิจารณาเสียงโดยความเป็นของไม่เที่ยงเป็นต้น หรือแม้กิเลสทั้งปวงของพระโยคีผู้เสวยเวทนาอยู่ ย่อมสิ้นไป ก่อรากขึ้นไม่ได้ฉันใด ผู้นั้นมีสติประพฤติอยู่ก็ฉันนั้น ทุกข์ย่อมไม่เป็นไปแก่ผู้นั้น ผู้ไม่คำนึงถึงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสผู้นั้นว่ามีในที่ใกล้นิพพาน

ส่วนผู้ใดได้ดมกลิ่น เป็นผู้มีสติเฉพาะหน้า ผู้นั้นไม่กำหนัดยินดีในกลิ่น เป็นผู้มีจิตคลายกำหนัด เสวยอารมณ์อยู่ ทั้งไม่ยึดมั่นกลิ่นนั้น กิเลสชาติมีอภิชฌาเป็นต้น ย่อมไม่เป็นไปแก่พระโยคี ผู้พิจารณากลิ่นโดยความเป็นของไม่เที่ยงเป็นต้น หรือแม้กิเลสทั้งปวงของพระโยคีผู้เสวยเวทนาอยู่ ย่อมสิ้นไป ก่อรากขึ้นไม่ได้ฉันใด ผู้นั้นมีสติประพฤติอยู่ก็ฉันนั้น ทุกข์ย่อมไม่เป็นไปแก่ผู้นั้น ผู้ไม่คำนึงถึงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสผู้นั้นว่ามีในที่ใกล้นิพพาน

ส่วนผู้ใดได้ลิ้มรส เป็นผู้มีสติเฉพาะหน้า ผู้นั้นไม่กำหนัดยินดีในรส เป็นผู้มีจิตคลายความกำหนัด เสวยอารมณ์ ทั้งไม่ยึดมั่นในรสนั้น กิเลสชาติมีอภิชฌาเป็นต้น ย่อมไม่เป็นไปแก่พระโยคี ผู้พิจารณารสโดยความเป็นของไม่เที่ยงเป็นต้น หรือแม้กิเลสทั้งปวงของพระโยคีผู้เสวยเวทนาอยู่ ย่อมสิ้นไป ก่อรากขึ้นไม่ได้ฉันใด ผู้นั้นมีสติประพฤติอยู่ก็ฉันนั้น ทุกข์ย่อมไม่เป็นไปแก่ผู้นั้น ผู้ไม่คำนึงถึงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสผู้นั้นว่ามีในที่ใกล้นิพพาน

ส่วนผู้ใดได้สัมผัสโผฏฐัพพะ เป็นผู้มีสติเฉพาะหน้า ผู้นั้นไม่กำหนัดยินดีในโผฏฐัพพะ เป็นผู้มีจิตคลายกำหนัด เสวยอารมณ์อยู่ ทั้งไม่ยึดมั่นโผฏฐัพพะนี้ กิเลสชาติมีอภิชฌาเป็นต้น ย่อมเป็นไปแก่พระโยคี ผู้พิจารณาโผฏฐัพพะโดยความเป็นของไม่เที่ยงเป็นต้น หรือแม้กิเลสทั้งปวงของพระโยคีผู้เสวยเวทนาอยู่ ย่อมสิ้นไป ก่อรากขึ้นไม่ได้ฉันใด ผู้นั้นมีสติประพฤติอยู่ก็ฉันนั้น ทุกข์ย่อมไม่เป็นไปแก่ผู้นั้น ผู้ไม่คำนึงถึงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสผู้นั้นว่ามีในที่ใกล้นิพพาน

ส่วนผู้ใดรู้แจ้งธรรมารมณ์ เป็นผู้มีสติเฉพาะหน้า ผู้นั้นไม่กำหนัดยินดีในธรรมารมณ์ เป็นผู้มีจิตคลายกำหนัด เสวยอารมณ์อยู่ ทั้งไม่ยึดมั่นธรรมารมณ์นี้ กิเลสชาติมีอภิชฌาเป็นต้น ย่อมไม่เป็นไปแก่พระโยคี ผู้พิจารณาธรรมารมณ์โดยความเป็นของไม่เที่ยงเป็นต้น หรือแม้กิเลสทั้งปวงของพระโยคีผู้เสวยเวทนาอยู่ ย่อมสิ้นไป ก่อรากขึ้นไม่ได้ฉันใด ผู้นั้นมีสติประพฤติอยู่ก็ฉันนั้น ทุกข์ย่อมไม่เป็นไปแก่ผู้นั้น ผู้ไม่คำนึงถึงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสผู้นั้นว่ามีในที่ใกล้นิพพาน"

อินทรียสังวรจึงชื่อว่ามีผลานิสงส์เป็นอเนกประการดังที่ได้บรรยายมานี้

อาตมภาพขอจบวิทยานิพนธ์เรื่อง "อินทรียสังวร" ไว้เพียงเท่านี้

ขอความสุขสวัสดีจงมีแด่ท่านสาธุชนทุกถ้วนหน้า

สวัสดี

๒ พฤษภาคม ๒๕๐๖

ความเข้าใจผิดบางประการ
เกี่ยวกับ
พระพุทธศาสนา

ศาสตราจารย์ อวย เกตุสิงห์

ประเทศไทย ได้ชื่อว่าเป็นเมืองพุทธ เพราะเป็นที่ตั้งมั่นคงของพระพุทธศาสนาในรูปที่เชื่อกันว่าบริสุทธิ์ ติดต่อกันมากว่าพันปีแล้ว แต่ในทุกวันนี้สังเกตจากการพูดและการกระทำทั่ว ๆ ไป เห็นได้ว่ามีชนจำนวนไม่น้อยกำลังเหินห่างจากพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้นทุก ๆ วัน จำนวนนี้รวมผู้ที่มีการศึกษาชั้นสูง และมีสติปัญญาดีอยู่ด้วย การผันผวนนี้เป็นที่น่าเสียดายทั้งในแง่ของบุคคลและของส่วนรวม เพราะเป็นการแสดงถึงความไม่สำนึกในคุณประโยชน์ยิ่งใหญ่ของมรดกล้ำค่า ที่บรรพบุรุษของเราได้หามามอบให้ การติดต่อใกล้ชิดกับต่างประเทศ การรับเอาขนบธรรมเนียมตะวันตก และการอบรมความนึกคิดแบบสมัยใหม่ เป็นเหตุสำคัญที่ชักนำให้พิจารณาพระพุทธศาสนาด้วยใจลำเอียง เช่นเดียวกับที่พินิจวัฒนธรรมอื่น ๆ ซึ่งเป็นสมบัติดั้งเดิมของเรา ความผันผวนดังกล่าวนี้ ส่วนหนึ่งเป็นไปตามกาลสมัยยากที่จะแก้ไขได้ แต่ก็อาจยับยั้งหรือรั้งรอให้กาลดำเนินเชื่องช้าลง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าสามารถแก้ไขเหตุร่วมสำคัญข้อหนึ่ง ซึ่งคอยกระตุ้นให้คนจำนวนไม่น้อยพากันทอดทิ้งพระธรรม เหตุนี้ คือ ความเข้าใจผิดในข้อใหญ่ ๆ หลายประการเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ทำให้ขาดความ

สนใจจนกระทั่งทอดทิ้งมณีล้ำค่าเสีย ดังประหนึ่งเป็นก้อนกรวดกลางดิน อันธรรมะของพระพุทธองค์นั้น เป็นของประเสริฐมีคุณแท้ ใช้ประโยชน์ได้จริงจัง แต่ผู้ที่ไม่เหลียวมาพิจารณาตามความเป็นจริงเสียเลย ย่อมไม่สามารถมองเห็นความเลิศล้ำได้ ถ้าแหวกความเข้าใจผิดที่ปิดบังออกเสีย เผยให้เห็นลักษณะแท้จริงของธรรมะ ก็อาจชักจูงบุคคลอีกมากให้หันมาศึกษา และอาจทำให้เกิดความรู้และความศรัทธาขึ้นได้ นี่คือเหตุปรารภของบทความนี้.

ความเข้าใจผิดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เท่าที่มองเห็นอาจสรุปลงได้ใน ๔ หัวข้อ คือ :

๑. ความเข้าใจผิดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า และความตรัสรู้ของพระองค์

๒. ความเข้าใจผิดเกี่ยวกับพุทธบริษัท

๓. ความเข้าใจผิดเกี่ยวกับพระคุณของพระรัตนตรัย

๔. ความเข้าใจผิดเกี่ยวกับการศึกษาและการปฏิบัติตามพระพุทธศาสนา

ข้อ ๑. ความเข้าใจผิดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า และความตรัสรู้ของพระองค์

ในปัจจุบันนี้ มีคนจำนวนไม่น้อยที่คิดว่าเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า เช่นพระพุทธประวัติก็ดี การบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณก็ดี การโปรดสัตว์ของพระองค์ก็ดี เป็นเรื่องแต่งขึ้นหรือเป็นเรื่องเหลือเชื่อ เพราะเพียบพร้อมด้วยความมหัศจรรย์ อภินิหาร มาร เทวดา และสิ่งที่ไม่เคยพบเห็นอื่น ๆ มีความเห็นว่า เป็นเรื่องโบร่ำโบราณเหลวไหล แล้วเลยสรุปต่อไปว่า คำสั่งสอนของพระพุทธองค์ก็เป็นเรื่องโบราณเหลวไหลไปด้วย พากันคิดว่าธรรมะเป็นเรื่องสำหรับพระสงฆ์หรือคนแก่ ถ้าคนหนุ่มสาวหันเข้าศึกษาก็ถือว่า เป็นการแสดงความครึ ความมีทุกข์ทับถม หรือความสิ้นหวัง ผู้ที่อยากเป็นผู้ทันสมัย หรือเหมาะกับสังคมปัจจุบัน จำต้องตีตนห่างจากเรื่องของธรรมะให้มากที่สุดที่จะทำได้

ความเข้าใจผิดข้อนี้เกิดจากเหตุสองประการ **ประการที่หนึ่ง** การสอนศาสนา**ของเรายังไม่ทันสมัย ไม่ได้รับการปรับปรุงให้เหมาะแก่ภาวการณ์ของโลก** ตำราก็ดี วิธีการก็ดี ยังเป็นแบบสมัยห้าสิบหกสิบปีมาแล้ว แม้จะได้มีการปรับปรุงบ้าง ก็ยังไม่พอเพียง คนไทยรุ่นอายุยี่สิบถึงห้าสิบปีเดียวนี้ มีส่วนน้อยที่ได้ศึกษาให้รู้จักพระพุทธ

ศาสนาอย่างจริงจัง ส่วนมากรู้เพียงพระพุทธประวัติที่เคยอ่านในโรงเรียน ซึ่งยังมีตอนที่คนสมัยนี้เห็นว่าเหลือเชื่อหรือเป็นไปไม่ได้อยู่มาก ทำให้เกิดความสงสัยและเสื่อมถอยความเชื่อ หนังสือสอนธรรมะที่เขียนขึ้นแบบทันสมัยยังมีน้อย และแพร่หลายไม่พอ ส่วนมากเป็นหนังสือสำหรับเด็กเล็ก ๆ หรือมิฉะนั้นก็เป็นเรื่องที่สูงเกินไป อ่านเข้าใจยาก ในการแสดงพระธรรมเทศนาส่วนมากนิยมการใช้บาลีและคำอรรถมาก ๆ และยกหัวข้อบรรยายโดยไม่มีการติดต่อกับครั้งก่อน ๆ ทำให้ขาดการลำดับเรื่อง ผู้ที่ไม่มีพื้นความรู้อยู่ก่อนแล้ว ย่อมได้แต่ความรู้กระท่อนกระแท่น ไม่อาจมองเห็นความสัมพันธ์ของส่วนต่าง ๆ นั้นได้ ความเข้าใจลึกซึ้งถึงแก่นของธรรมะจึงยากที่จะเกิดขึ้น

ประการที่สอง การสอนพระพุทธศาสนาของเรายังไม่เพียงพอในด้านปริมาณ ข้อนี้ทำให้คนของเราส่วนมากรู้จักศาสนาเพียงผิวเผิน และรู้น้อยเกินไป จนไม่เห็นคุณค่าแท้จริงที่อยู่ในส่วนลึก ลงท้ายเห็นพระศาสนาเป็นเพียงระบบจรรยาอย่างหนึ่ง สำหรับแนะนำความประพฤติเท่านั้น เพราะฉะนั้น เมื่อใครเห็นว่าตนประพฤติดีอยู่แล้ว ก็ไม่จำเป็นต้องศึกษา หรือแม้ไม่ต้องถือศาสนาต่อไป

ความเข้าใจผิดข้อนี้ เป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะเป็นหลักเบื้องต้นของความเชื่อถือ จะแก้ได้ก็ด้วยการศึกษาเท่านั้น ผู้ที่ได้ศึกษาโดยถูกทาง ย่อมเห็นความจริงหลายประการที่ลบล้างความเข้าใจผิด พระพุทธเจ้านั้นมีจริงเป็นมนุษย์อย่างเราทั้งหลายนี่เอง มีเกิด แก่ และตาย มีประวัติวงศ์วานว่านเครือรู้แน่นอน มีหลักฐานชัดเจน แสดงที่ประสูติ ตรัสรู้ ประกาศพระศาสนา ปรินิพพาน ไปดูได้จนทุกวันนี้ ร่องรอยการจาริกของพระองค์ก็มีอยู่ในแคว้นต่าง ๆ ตรงกับที่ปรากฏในพระสูตร คำสอนของพระองค์มีปรากฏเป็นตัวตนในพระคัมภีร์ เรื่องอภินิหารและปาฏิหาริย์ต่าง ๆ นั้น เป็นเรื่องต่อเติมเข้าในภายหลัง แต่ถึงแม้ตัดสิ่งเหล่านี้ออกให้หมด ก็ยังเหลือแก่นอยู่อีกมากมาย ซึ่งเป็นของดี มีค่าควรแก่การเคารพนับถือ ผู้ที่ได้ศึกษาพอสมควร ย่อมเห็นเองว่า ความมหัศจรรย์เกี่ยวกับพระพุทธเจ้านั้นมีจริง ไม่ใช่เกี่ยวกับเทวดาหรือยักษ์มารหรือแผ่นดินไหว แต่เกี่ยวกับพระปัญญาคุณ คือความฉลาด ความรอบรู้ ความละเอียดลออ ความมีเหตุมีผลที่ปรากฏในคำสอน ยิ่งศึกษาก็ยิ่งเห็นความยิ่งยวดของพระองค์ ถ้าหากว่าได้ปฏิบัติตามคำสอนจนได้ผลในขั้นสูง ๆ ขึ้นไปอีกด้วย ก็ย่อมจะเพิ่มพูนความเชื่อในสัพพัญญุตญาณ คือความตรัสรู้ของพระองค์มากยิ่งขึ้นโดยลำดับ

คนสมัยใหม่ที่รู้ภาษาต่างประเทศ มักเอาความเห็นของคนต่างประเทศและต่างศาสนามายึดถือว่า พระพุทธศาสนาเป็นเพียงปรัชญา (พีโลโซพีย์) อย่างหนึ่ง และพระพุทธเจ้าก็เป็นเพียงปรัชญาเมธี (พีโลโซเฟอร์) คนหนึ่ง การกำหนดดังนี้มีความหมายเป็นเชิงดูหมิ่นว่า **พระพุทธศาสนาเป็นของต่ำ คือเป็นปรัชญา ซึ่งเป็นระบบความเห็นเกี่ยวกับปรากฏการณ์และเหตุผล ไม่ใช่ "ศาสนา" ซึ่งตามความเชื่ออื่น ๆ ถือว่าเป็นคำสอนของพระผู้เป็นเจ้า** การที่ว่าพระพุทธเจ้าเป็นปรัชญาเมธีก็เป็นการเทียบพระองค์เท่ากับพวกปราชญ์จำนวนมากที่ถือกันว่าเป็นนักปรัชญาเมธี เช่น อริสโตเติล โสคราติส คันท์ เป็นต้น พุทธศาสนิกชนไม่ควรจะยอมรับความเข้าใจดังกล่าวนี้เลย

ในที่นี้ไม่ใช่โอกาสที่จะแยกแยะระหว่างพระพุทธเจ้ากับปรัชญาเมธีต่าง ๆ แต่ขอกล่าวโดยสรุปว่า **พวกปรัชญาเมธีนั้น ตั้งทฤษฎีหรือสมมุติฐานขึ้นมาโดยการนึกคิดจนเกิดความเห็นขึ้น** ความเข้าใจนี้มีทั้งที่ถูก คือเป็นความจริง และที่ผิด คือไม่ตรงความจริง ที่ถูกลบล้างไป โดยการศึกษาทดลองแบบวิทยาศาสตร์ก็มาก ที่เป็นจริงโดยจำกัดด้วยข้อแม้ก็มี แต่พระพุทธเจ้านั้น ได้บรรลุพระโพธิญาณด้วยการใช้พระปัญญาประกอบด้วยการปฏิบัติทดลอง ฝึกฝนจิตจนบังเกิดญาณคืออำนาจการเห็นอย่างวิเศษ เล็งเห็นความจริงแท้ของโลกทั้งปวง เป็นการเห็นด้วยจิตหรือด้วยตาทิพย์ มิใช่ด้วยตาอย่างธรรมดา ธรรมะที่พระองค์สอนนั้นไม่ใช่เรื่องที่เกิดจากการนั่งคิด แต่เป็นเรื่องที่ได้ทรงศึกษาทดลองจนเห็นแจ่มแจ้ง คำสอนของพระพุทธองค์เป็นสัจจะ ความจริงแท้คือเป็นจริงโดยไม่มีข้อแม้ ทนทานต่อการพิสูจน์ และทนทานต่อกาลเวลา ไม่มีผู้ใดจะสามารถโต้แย้งหรือหักล้างได้

ความรอบรู้ของพระพุทธองค์นั้น มีหลักฐานอยู่ในพระคัมภีร์มากมาย ในที่นี้ขอยกขึ้นอ้างเพียงที่พึงพิศวงสามประการ ประการที่หนึ่ง คือการบรรยายกำเนิดของมนุษย์ในมดลูก ตั้งแต่ระยะแรกที่สุด คือเชื้อของบิดาและไข่ของมารดาผสมกัน ซึ่งมองด้วยตาเปล่าไม่เห็น ตลอดจนการคลี่คลายต่อ ๆ มาจนเป็นรูปร่าง (เรื่องละเอียดมีลงพิมพ์ในหนังสือจิตสาร ปีที่ ๑ เล่ม ๒) ประการที่สอง คือ ความรู้เกี่ยวกับอวัยวะสัมผัสหรืออายตนะ เช่น ตา หู จมูก เป็นต้น มีการแสดงหลักการทำงานของอวัยวะ ตลอดจนลักษณะ

ละเอียดของส่วนที่ทำหน้าที่ ซึ่งบางส่วนก็เล็กเกินที่จะดูเห็นได้ ทั้งสองประการนี้ พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้อย่างละเอียดและแม่นยำ เทียบเคียงได้ตรงตามความรู้ทางวิทยาศาสตร์ในปัจจุบัน ประการที่สาม คือเรื่องสัณฐานของโลก ซึ่งมีปรากฏในพระสูตรว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า พระอรหันตสาวก สามารถจะพิจารณาดูโลกมนุษย์ได้ ดังเช่นพิจารณาดูผลมะขามป้อมที่อยู่บนฝ่ามือ พึงคิดว่าการที่ทรงเปรียบโลกกับผลมะขามป้อม แทนที่จะเปรียบกับใบไม้หรือก้อนกรวด ก็เพราะทรงทราบว่าโลกมีสัณฐานกลมนั่นเอง เรื่องทั้งสามนี้ทรงภาษิตไว้เกือบสองพันปี ก่อนสมัยของกล้องจุลทรรศน์ ก่อนสมัยของการชำแหละศพ และวิทยาศาสตร์ทดลอง และก่อนสมัยของกล้องดูดาว ถ้าไม่ยอมรับว่าพระองค์มีญาณวิเศษอันเป็นสิ่งมหัศจรรย์แล้ว ก็ยากที่จะเข้าใจได้ว่า พระองค์ทรงทราบเรื่องนั้น ๆ ได้ถูกต้อง โดยอาศัยอะไร

ข้อ ๒. ความเข้าใจผิดเกี่ยวกับพุทธบริษัท

ในสมัยพุทธกาล พุทธบริษัทหมายถึง ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ซึ่งเป็นองค์ประกอบของสังคมพุทธ ในสมัยนี้ไม่มีภิกษุณีแล้ว จึงเหลือแต่เพียงองค์สาม ความเข้าใจผิดเกี่ยวกับพุทธบริษัทนี้ เห็นได้จากการที่มีคนเห็นภิกษุปฏิบัติผิดพระวินัย ทำการลามกต่าง ๆ ก็ประณามว่าพระพุทธศาสนาไม่ดี หรือดีไม่จริง เพราะแม้แต่สาวกของพระพุทธองค์ยังไม่ละทิ้งความชั่วร้าย หรือเมื่อเห็นอุบาสกอุบาสิกาบางคนประพฤติผิดทำนองคลองธรรม ก็ยกขึ้นเป็นข้ออ้างว่า ธรรมะของพระพุทธองค์นั้นปฏิบัติแล้วไม่ได้ประโยชน์จริงจัง เป็นของไร้สาระ ดังนี้เป็นต้น

เรื่องนี้เกิดจากความเข้าใจผิด ๒ ประการ

ประการที่ ๑ เข้าใจผิดไปว่า พระภิกษุและอุบาสกอุบาสิกาเป็นพระอรหันต์ไปเสียทั้งหมด คือเป็นผู้ล่วงพ้นจากความผิดทั้งมวล ตามพระพุทธศาสนานั้นคนทุกคนมีกิเลสเป็นเครื่องชวนให้ทำความชั่วอยู่เป็นประจำ พระอรหันต์เท่านั้นเป็นผู้หมดกิเลส ไม่ทำความชั่วอีกต่อไป คนนอกนั้นมีโอกาสทำความชั่วได้เสมอ ๆ เพราะสิ่งชวนยังมีอยู่ พระภิกษุโดยทั่วไปก็คือนักศึกษาธรรมะ บางรูปก็ศึกษาได้ชั้นสูง บางรูปก็ได้ชั้นต่ำ ที่เป็นพระอรหันต์ก็คงจะมี แต่ก็ไม่มีใครรู้ และท่านจะบอกใครก็ไม่ได้ เพราะมีพระบัญญัติห้ามไว้ ท่านเหล่านี้คือผู้สำเร็จชั้นปริญญาไปแล้ว คงหาได้ยากหน่อย ภิกษุที่ศึกษามาหลายสิบปี แต่

ยังจับธรรมะไม่ได้เลย ก็คงจะมีมาก ข้อนี้ลองคิดเปรียบเทียบกับนักศึกษาแพทย์ กว่าจะเข้าเรียนแพทย์ได้ ทุกคนต้องผ่านการสอบคัดเลือกมาแล้ว ไม่ต่ำกว่าสามครั้ง แต่แล้วก็ยังมีคนสอบตก ต้องแก้ตัวซ้ำชั้น หรือแม้ถูกคัดออก ในการบวชเป็นพระนั้น ไม่มีการทดลองความรู้หรือสอบความประพฤติ ขอเพียงให้ปลอดจากอันตรายิกธรรมเท่านั้น เช่นนี้ทำไมจะมีภิกษุที่ต่ำกว่ามาตรฐานไม่ได้ นอกจากนี้ ยังมีพระที่บวชเพื่อเหตุอื่นนอกจากปฏิบัติพรหมจรรย์ เช่นบวชเพื่อรอโอกาส เพื่อยังชีพ หรือหาลาภสักการะ การปฏิบัติของภิกษุกลุ่มนี้ ย่อมย่อหย่อนลงไปอีก อนึ่งทุกวันนี้ในโลกมีเครื่องปรนปรือกิเลสมากมาย เป็นการยากที่ภิกษุจะตีตนห่างโดยเด็ดขาด พระบางรูปที่ประสงค์ธรรมะชั้นสูงต้องใช้วิธีหลีกเลี่ยงไปอยู่ห่างไกลชุมชนเพื่อให้พ้นจากสิ่งล่อใจทั้งปวง ภิกษุที่มีความจำเป็นต้องอยู่กับสังคมย่อมมีโอกาสพลาดพลั้ง เกิดความเสื่อมเสียได้ง่าย ภาวะต่าง ๆ เหล่านี้รวมกันทำให้มีภิกษุทั้งที่ดีวิเศษ ดีมาก ดีปานกลาง ดีน้อย ตลอดจนไม่ค่อยดี และไม่ดีอย่างมาก ๆ ภิกษุที่ไม่ดีนั้น บางทีก็อาจจะเลวกว่าคฤหัสถ์เสียอีก พวกนี้ก็คือนักศึกษาที่ใช้ไม่ได้ แต่ก็ไม่ทำให้พระพุทธศาสนาพลอยใช้ไม่ได้ไปด้วย เช่นเดียวกับการที่มีนักศึกษาแพทย์สอบตก ไม่ได้ทำให้วิชาแพทย์เป็นของไม่ดีไปด้วย

โดยทำนองเดียวกัน อุบาสกอุบาสิกาที่ประพฤติไม่ดี ก็มิได้ทำให้พระพุทธศาสนาเสื่อมเสียไปแต่อย่างใด

ประการที่ ๒ ผู้ที่เห็นภิกษุประพฤติไม่ดีแล้วเห็นไปว่าพระพุทธศาสนาไม่ดี มีความเข้าใจผิด เพราะยังไม่ทราบหลักสำคัญประการหนึ่งของพระพุทธศาสนา คือคิดไปว่าพระพุทธเจ้า หรือธรรมะของพระองค์ หรือทั้งสองอย่างต้องรับผิดชอบสำหรับความประพฤติของสาวกด้วย ข้อนี้อาจเป็นความเข้าใจที่ติดมาจากศาสนาอื่นที่สอนว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างสรรค์และผู้บันดาล แต่ในพระพุทธศาสนานั้น ไม่มีพระเจ้าผู้สร้างสรรค์หรือผู้บันดาล พระพุทธเจ้าเป็นพระศาสดา หรืออาจารย์ผู้สอน ไม่มีหน้าที่ต้องรับผิดชอบไปถึงความประพฤติของสาวกทั้งหลาย แม้ธรรมะของพระองค์ก็มิได้เป็นเครื่องประกันความประพฤติของใคร ที่แท้นั้น พระพุทธองค์ทรงสอนว่า กรรมของใครก็เป็นของผู้นั้น คือใครทำอะไร คนนั้นก็เป็นผู้รับผลของการกระทำ ไม่มีใครมารับแทนไม่มีใครแก้ไขหรือล้างบาปให้ได้ ทุกคนสร้างตนเอง ผู้ทำดีก็จะเป็นคนดี ผู้ทำชั่ว

ย่อมต้องเป็นคนชั่ว เพราะฉะนั้น หากภิกษุหรืออุบาสกอุบาสิกาประพฤติไม่ดี ผู้ประพฤติก็รับผลนั้นๆ ไป ไม่มีผลร้ายอะไรจะกระทบกระเทือนไปถึงพระพุทธเจ้าหรือพระธรรมของพระองค์

ข้อ ๓. ความเข้าใจผิดเกี่ยวกับพระคุณของพระรัตนตรัย

พระคุณของพระรัตนตรัย กล่าวโดยย่อได้แก่

(๑) **พระพุทธเจ้า** ทรงมีพระปัญญาพิเศษ ได้ตรัสรู้พบความจริงแท้ที่ช่วยให้พ้นทุกข์ ทรงเมตตาสงสารสัตวโลก ทรงสั่งสอนให้รู้ความจริงและรู้ทางพ้นทุกข์เช่นพระองค์

(๒) **พระธรรม** เป็นเรื่องของความจริง สามารถนำผู้ปฏิบัติตามให้ได้รับประโยชน์ มีความสุขและพ้นทุกข์ได้แท้จริง ใช้ได้ทุกกาลสมัย ใครยึดถือย่อมเป็นคุณประจักษ์แก่ตนเอง และเป็นของดี สมควรชักจูงผู้อื่นให้เห็นตามด้วย

(๓) **พระสงฆ์** เป็นผู้อุทิศตนละเว้นจากความชั่วประพฤติดีประพฤติชอบเองแล้ว แนะนำสั่งสอนผู้อื่นให้ประพฤติชอบตามไปด้วย ควรแก่การทะนุบำรุงและกราบไหว้

ความซาบซึ้งในพระคุณของพระรัตนตรัยนี้ เป็นเครื่องส่งเสริมศรัทธาอย่างสำคัญในการสอนธรรมะที่ดี จึงนิยมยกเอาบทบรรยายพระคุณรัตนะทั้งสามนี้ขึ้นไว้ในเบื้องต้นทุกครั้งที่มีการไหว้พระ

การที่มีผู้เข้าใจผิดคิดว่า **พระรัตนตรัยไร้คุณประโยชน์** เป็นผลตามหลังของความเข้าใจผิดในสองประการแรกที่กล่าวมาแล้ว คือผู้ที่เห็นว่า **พระพุทธประวัติเป็นเรื่องเหลวไหล** ก็เห็นว่า การตรัสรู้เป็นเรื่องที่ไม่จริงจัง บางคนถึงกับสงสัยว่า **พระพุทธเจ้าอาจไม่มีจริงเป็นแต่ตัวสมมุติเช่นตัวละคร** ต่อจากนี้พระธรรมก็เลยพลอยไม่มีความหมายไปด้วย ครั้นได้พบพระภิกษุที่ประพฤติไม่ดีเข้าอีก ก็ลงความเห็นในที่สุดว่า พระพุทธ-ศาสนานั้นไม่มีอะไรดี ไม่มีประโยชน์ ข้อนี้ทำให้คนจำนวนมากกลายเป็นผู้ไม่มีศาสนาขาดหลักยึดเหนี่ยวในชีวิตโดยสิ้นเชิง ทั้งนี้ก็เนื่องด้วยเป็นธรรมดาของมนุษย์ ที่มักจะนับถือเพราะเห็นประโยชน์ เช่น **ใครช่วยเหลือเรา เราก็นับถือ และเห็นว่าเป็นคนดีอย่างนั้นๆ** โดยทำนองนี้ผู้ที่เห็นประโยชน์ของพระรัตนตรัย ย่อมจะเคารพสักการะ ส่วนผู้ที่มอง

ไม่เห็นประโยชน์ ก็ไม่เห็นเหตุที่จะนับถือความเข้าใจผิดในเรื่องพระคุณของพระรัตนตรัย จึงอาจแก้ไขได้ด้วยการชี้คุณประโยชน์ให้เห็น

การเรียนพระพุทธศาสนาน้อยเกินไป ดังกล่าวแล้วในตอนต้น ทำให้คนจำนวนมากเข้าใจว่า พระพุทธศาสนามีเพียงศีลห้า และไม่มีประโยชน์อะไรมากกว่าป้องกันไม่ให้ทำความผิด เพราะฉะนั้น จึงมีคนเชื่อว่า หากประพฤติตนดี ไม่ทำความชั่ว ก็เป็นการเพียงพอแล้วไม่จำเป็นต้องนับถืออะไรอีก บางคนก็ว่า นับถือเพียงพระพุทธกับพระธรรม ไม่นับถือพระสงฆ์ เพราะพระสงฆ์ปฏิบัติไม่ดี ไม่สมควรแก่การกราบไหว้ ข้อนี้เป็นการแสดงว่ายังไม่เข้าใจหลักสำคัญของการนับถือพระศาสนา ซึ่งเป็นผลของการศึกษาที่ไม่เพียงพอนั่นเอง พึงสังเกตว่า พระพุทธองค์ทรงเน้นมากในเรื่องไตรสรณาคมน์ ทรงวางระเบียบให้มีการทบทวนทุกครั้งที่ทำการเป็นพิธีรีตอง เช่น บรรพชา สวดมนต์ หรือเทศน์ ทั้งนี้ก็เพราะมีความจำเป็นต้องยึดถือ โดยครบองค์สาม โดยเป็นที่เกี่ยวเนื่องกัน เพราะธรรมะ พระพุทธองค์ จึงได้สำเร็จพระสัมมาสัมโพธิญาณ แต่ถ้าไม่มีพระพุทธเจ้า ธรรมะก็คงไม่มีใครรู้จัก ไม่มีใครนับถือ ถ้าไม่มีพระสงฆ์ช่วยเผยแผ่และสืบต่อพระศาสนา พระพุทธและพระธรรมก็คงไม่มีคนรู้จัก แต่พระสงฆ์ที่ปราศจากความยึดถือในพระพุทธและพระธรรม ก็คงจะไม่มีใครเคารพกราบไหว้ ทั้งสามองค์เกี่ยวเนื่องกันดังนี้ จะเลือกนับถือแต่บางส่วนก็ไม่ถูกด้วยเหตุผล ผู้ที่อ้างว่าไม่ยอมนับถือพระสงฆ์เพราะภิกษุประพฤติไม่ดี เป็นเพราะลืมคิดไปว่า พระภิกษุที่ดีนั้นต้องมีแน่ มิฉะนั้นพระพุทธศาสนาก็คงไม่มีมาถึงสมัยนี้ และถ้าหากคนสมัยนี้ไม่ช่วยกันบำรุงสงฆ์ ในภายหน้าก็จะไม่มีพระศาสนา ก่อนจะถึงหมดสมัย บ้านเมืองคงจะเต็มไปด้วยอลัชชี เพราะภิกษุที่ดีนั้น ทนไม่ได้ที่จะทำความชั่วเพื่อเลี้ยงตน ย่อมจะหมดไปก่อน ถ้าตราบใดยังมีผู้บำรุงสงฆ์อยู่ แม้จะมีส่วนที่ไม่ดี ส่วนที่ดีก็ยังอยู่ได้และยังเป็นหลักพระศาสนาได้ เพราะการปนเปื้อนแม้จะมากมายเพียงใดก็ไม่สามารถจะลบล้างคุณค่าของพระธรรม ซึ่งเป็นสัจจะเสียได้ ผู้สำนึกในบุญคุณของบรรพบุรุษ ที่ชักนำพระพุทธศาสนาเข้ามาถึงบ้านเมืองเรา และรู้หน้าที่ของตนที่จะต้องรักษาของวิเศษนี้ให้เป็นมรดกแก่ลูกหลานต่อไป จำต้องช่วยบำรุงพระสงฆ์เอาไว้ โดยเลือกบำรุงเฉพาะที่เห็นว่าดี ซึ่งจะเป็นการช่วยกำจัดส่วนเสียในพระศาสนาอีกทางหนึ่งด้วย

พระพุทธเจ้านั้น แม้จะมองในฐานคนธรรมดาคนหนึ่ง ไม่นึกถึงความตรัสรู้ ก็ยังเป็นตัวอย่างของคนดี เลิศพร้อมทุกประการ เช่น มีความเสียสละ ความอดทน ความบากบั่น ความฉลาด ความรอบรู้ ความละเอียดลออ ความบริสุทธิ์ ตลอดจนความเมตตากรุณา ผู้ที่ระลึกถึงพระคุณของพระองค์ ย่อมได้ความดลใจในคุณสมบัติเหล่านี้ให้พยายามประพฤติตามไปด้วย นอกจากนั้น พระคุณของพระองค์ยังปรากฏอยู่ในธรรมะอีก คำสอนของพระบรมศาสดาสรุปลงได้เป็นสามข้อ คือ ให้ละเว้นการทำชั่ว ให้สร้างสมกรรมดี และให้ชำระจิตจนพ้นจากเครื่องเศร้าหมองทั้งปวง ผู้ปฏิบัติได้ตามนี้ ไม่ว่าจะเป็นใคร อยู่ที่ไหน มีอาชีพอย่างใด ย่อมจะมีความสบายใจ ไม่มีศัตรู ไม่มีข้อเดือดร้อนรำคาญ ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาแต่ยังมีความทุกข์ ก็เพราะยังปฏิบัติไม่ได้ครบถ้วน เมื่อใดปฏิบัติได้ เมื่อนั้นหมดความเดือดร้อนหรือหมดทุกข์ แต่ถึงแม้ทำได้ครึ่งๆ กลางๆ ยังไม่ถึงขั้นสมบูรณ์ ก็ได้รับผลเหมือนกัน คือทำได้มากก็ได้ผลมาก ทำน้อยก็ได้ผลน้อย ธรรมะของพระบรมศาสดานั้น เป็นสิ่งมหัศจรรย์โดยที่ใครประพฤติเมื่อใดก็ได้รับผลเมื่อนั้น ข้อนี้เป็นความจริงที่ยืนยันได้

ผู้ปฏิบัติตามพระธรรม ย่อมได้ผลดีเสมอ แต่มีคนจำนวนมากเข้าใจผิดอย่างตรงข้ามกับความจริง คือเห็นไปว่า หากถือธรรมะจะกลายเป็นคนเชื่องช้า เกียจคร้าน หมดความกระตือรือร้น ไม่ก้าวหน้า รู้ไม่ทันคน เป็นต้น ที่เข้าใจเช่นนี้ ก็เพราะยังรู้จักธรรมะไม่พอ พระพุทธองค์ทรงสอนธรรมะตามฐานะของบุคคล เช่นคนฉลาดก็สอนอย่างยาก คนโง่ก็สอนอย่างง่าย บรรพชิตก็สอนชั้นสูง คฤหัสถ์ก็สอนชั้นต่ำ ทั้งนี้ ก็ด้วยพระปรีชาญาณ ทรงทราบระดับปัญญาของคน และด้วยพระกรุณา ปรารถนาให้ทุกคนได้รับประโยชน์ ข้อนี้ทำให้ทุกคนลงโทษว่าพระธรรมสอนให้เกียจคร้านคงจะเกิดจากเหตุสองประการ คือปฏิปทาของพระสงฆ์ กับความเข้าใจผิดเรื่องสันโดษ พระภิกษุนั้นเป็นผู้ถือบวช สละชีวิตชาวโลกเสียแล้ว งดเว้นจากการครองเรือน มีจุดหมายสำคัญอยู่อย่างเดียว คือชำระกิเลส ให้หมดสิ้นไป ทั้งนี้กล่าวโดยอุดมคติ มีพระวินัยห้ามซื้อขาย ห้ามจับต้องเงินทอง ห้ามสะสมทรัพย์ ห้ามแม้สะสมอาหาร ภิกษุผู้ไม่มีอาชีพ ต้องอาศัยเลี้ยงตนด้วยการบริจาคของผู้ศรัทธา งานของท่านคือการศึกษาธรรมะ การอบรมและการปฏิบัติเพื่อชำระจิต งานเหล่านี้ต้องการความสงบและสงัด ต้องการจิตใจที่ว่างจากสิ่งรบกวนทั้งปวง และต้องการพักกายเพื่อให้ใจสงบ การทำงานเพื่อหาผลประโยชน์ ย่อมเป็นศัตรูต่อการ

ปฏิบัติพรหมจรรย์ดังกล่าวนี้ ผู้ที่กล่าวว่า พระขี้เกียจนั้น คงเป็นเพราะยังไม่เข้าใจเรื่องของพระ หรือมิฉะนั้นก็เคราะห์ร้าย ได้พบแต่พระที่ปฏิบัติผิด ๆ ทั้งนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ชอบพูดกันในสมัยนี้ว่า การบวชทำให้เสียเศรษฐกิจของบ้านเมือง หรือภิกษุเป็นปรสิต * ควรจำกัดการบวชเสียบ้าง เป็นการกล่าวด้วยความหลงผิดและไม่รู้คุณของสถาบันที่มีค่า เปรียบได้กับกล่าวว่า มีตำรวจไว้ไม่ดี เพราะตำรวจบางคนเป็นผู้ร้ายเสียเอง ฉะนั้น พระคุณของพระสงฆ์นี้ ผู้ที่คุ้นกับชีวิตในชนบทที่ห่างไกลจากความเจริญมักรู้ได้ดี เพราะย่อมเคยเห็นพระคุณของพระสงฆ์ต่อประชาชน ในด้านสั่งสอนศีลธรรมจรรยาให้ความปลอบใจในทุกข์ร้อนเป็นเพื่อนในยามเปล่าเปลี่ยวและให้สติในยามพลั้งเผลอ ถ้าไม่มีพระภิกษุสองแสนเศษกระจายอยู่ทั่วประเทศ เพื่อประโยชน์ดังกล่าวนี้แล้ว ความสงบของบ้านเมืองคงจะต่างจากที่เป็นอยู่มากและเศรษฐกิจก็คงจะเปลี่ยนไปในทางขนานกัน

คำสอนเรื่องสันโดษ เป็นข้อหนึ่งในพระธรรมที่มักถูกคนที่ไม่รู้บ้าง ที่จงใจกล่าวร้ายบ้าง ยกขึ้นแสดงเป็นโทษของพระพุทธศาสนาว่า สอนให้คนเกียจคร้าน ไม่ขวยขวายที่จะทำตนให้ดีขึ้น อยู่อย่างไรก็อย่างนั้น เป็นการตัดความเจริญของตนและของส่วนรวมแท้จริง สันโดษเป็นความพอใจในผลได้ หรือความเป็นอยู่ตามฐานะของตน คือทรงสอนให้พิจารณาดูว่า ที่ได้อย่างนี้ เป็นอยู่อย่างนี้ เป็นการเหมาะสมกับความรู้ความสามารถแล้วหรือยัง ถ้าเห็นว่าเหมาะสมแล้วสมควรแล้ว ก็ให้มีความพอใจ ไม่ดิ้นรนอยากได้ให้เกินขึ้นไปอีก ดังนี้ สันโดษห้ามไม่ให้มักใหญ่ใฝ่สูงจนเกินตน ไม่ให้อยากมีอยากเป็นเช่นคนอื่น โดยไม่คำนึงถึงสติปัญญาของตน มิได้สอนให้เกียจคร้านหรือท้อถอย แต่สอนให้พิจารณาตามเหตุผล ถ้าหากคนเรามีสันโดษอยู่ในจิตใจโดยแพร่หลายมากกว่าในปัจจุบัน เหตุการณ์ที่ไม่พึงปรารถนาหลายอย่าง เช่น การช่วงชิงอำนาจ แย่งตำแหน่ง ปล้นสะดม คงจะเบาบางลงไปเป็นอันมาก

นอกจากนี้ ในที่อื่น ๆ โดยเฉพาะที่ทรงสอนผู้ครองเรือน พระพุทธองค์ได้สอนให้แต่ละคนรู้จักทางแห่งความสำเร็จ (อิทธิบาท) มีความชอบพอใจงาน เพียรพยายามเอาใจใส่ คิดค้นให้อาชีพเจริญ ทรงสอนวิธีใช้จ่ายทรัพย์ที่หาได้ วิธีดำรงวงศ์ตระกูล การ

---

* คือพยาธิแย่งอาหารในลำไส้

คบมิตร หน้าที่ของบุคคลในสังคม (ทิศหก) วิธีผูกใจคน (สังคหวัตถุ) ตลอดจนให้รู้จักหนทางเสื่อมต่าง ๆ (อบายมุข) ผู้ที่ปฏิบัติตามคำสอนเหล่านี้ ไม่เพียงแต่จะเป็นผู้ขยันขันแข็งในอาชีพเท่านั้น ยังจะเป็นพลเมืองดี เป็นสมาชิกที่ดีของสังคมอีกด้วย

พระคัมภีร์หรือพระไตรปิฎก เป็นคลังความรู้ที่ใหญ่หลวง มิใช่เพียงสำหรับบรรพชิตเท่านั้น แม้สำหรับคฤหัสถ์ด้วย **พระวินัย** นั้น เมื่อนักศึกษาดูตลอดแล้วจะพบข้อแนะนำให้ประพฤติตนเป็นคนดีในทุก ๆ ด้าน ทั้งจะได้พบข้อแนะนำเกี่ยวกับสุขลักษณะอนามัย ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และความมีมารยาทอันดี อันรวมเรียกว่า สมบัติผู้ดี หรือสมบัติคนดี อย่างบริบูรณ์ **ส่วนพระธรรม** เป็นเครื่องอบรมจิตให้เป็นมนุษยธรรม รู้จักเคารพในสิทธิแห่งมนุษยชนทั่วไป ให้ประกอบด้วยเมตตาธรรม ตลอดถึงในสัตว์เดรัจฉาน และให้มีหิริ (ความละอายใจต่อความชั่ว) โอตตัปปะ (ความเกรงกลัวต่อความชั่ว) ทั้งให้รู้จักรักษาจิตใจ รู้จักทำความสงบให้แก่จิตใจ รู้จักทำใจให้เป็นสมาธิ นอกจากนี้พระธรรมยังเป็นเครื่องอบรมปัญญา คือให้รู้จักบาปบุญคุณโทษ ให้รู้จักตนเอง ไม่หลงตนลืมตน เพราะมัวเมาไปในโลกิยสมบัติต่าง ๆ ตลอดถึงให้มีความรู้ยิ่งขึ้นไปกว่านั้น หลักพัฒนาคนของพระพุทธเจ้าเหล่านี้ เป็นเครื่องพัฒนาบุคคลให้เป็นอริยบุคคล หรืออารยชน คือคนเจริญ"
(พระสาสนโสภณ วัดบวรนิเวศวิหาร)

พระคุณของพระรัตนตรัย มีมากมายเกินกว่าที่จะบรรยายในที่นี้ ผู้ที่มีความซาบซึ้งในพระคุณ ย่อมยินดีมอบตนเป็นทาสของพระทั้งสาม และเคารพสักการะด้วยความเต็มใจและอิ่มใจ แม้กระทั่งผ่านวัดก็ยังยกมือไหว้ ทั้งนี้มิใช่ไหว้ก้อนอิฐอย่างที่พวกไกลพระชอบเยาะเย้ย แต่สักการะพระคุณของพระรัตนตรัย ซึ่งการเห็นวัดทำให้ระลึกถึง เช่นเดียวกัน ผู้ที่กราบพระพุทธรูปก็มิใช่ไหว้แท่งโลหะหรือนับถือรูปปั้น แต่เพราะระลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า การกราบไหว้นี้นอกจากจะเป็นการแสดงความกตัญญูแล้วยังเป็นการชักจูงใจให้ยึดมั่นอยู่ในทางกุศลด้วย

ข้อ ๔. ความเข้าใจผิดเกี่ยวกับการศึกษา และการปฏิบัติในพระพุทธศาสนา

มีคนจำนวนไม่น้อย ที่คิดว่าพระพุทธศาสนาเป็นเพียงความรู้ทางทฤษฎีเกี่ยวกับเรื่องที่พิสูจน์ไม่ได้ เช่น นรก สวรรค์ เวียนว่ายตายเกิด เป็นต้น ถ้าจะมีการอะไรต้องทำ

เกี่ยวกับพระศาสนาบ้าง ก็เป็นเรื่องของพระสงฆ์ เช่น สวดมนต์ รักษาศีล ภาวนา สำหรับคนธรรมดาก็มีแต่ทำบุญตักบาตรและฟังสวดมนต์ ฟังเทศน์ตามกาลเท่านั้น ข้อนี้เป็นความเข้าใจผิดอย่างมาก แท้จริงนั้นพระพุทธศาสนาประกอบขึ้นด้วยองค์สาม ได้แก่ ปริยัติ คือการศึกษาตามตำรา ปฏิบัติ คือการศึกษาโดยกระทำ กับ ปฏิเวธ คือการเสวยผล เห็นได้ว่า พระพุทธศาสนามีลักษณะคล้ายคลึงกับวิทยาศาสตร์มาก คือมีทั้ง ภาคทฤษฎี ปฏิบัติ และ ประยุกต์ การศึกษาวิชาชั้นสูงจำต้องมีทั้งการฟังหรืออ่าน และการกระทำฝึกหัด จึงจะเรียนได้เข้าใจดีและได้ผลสมบูรณ์ จะเรียนสรีรวิทยาโดยไม่ทำการทดลอง ย่อมไม่ได้ความรู้ชัดแจ้งฉันใด จะศึกษาพระพุทธศาสนาโดยไม่ปฏิบัติก็ไม่ได้รับผลครบถ้วนฉันนั้น พระพุทธองค์ทรงเน้นในทางปฏิบัติเป็นอย่างยิ่ง เพราะธรรมะชั้นสูง จะบรรลุได้ก็แต่ด้วยการภาวนา คืออบรมหรือปฏิบัตินั่นเอง แม้พระภิกษุถ้ามุ่งแต่ในทางปริยัติเล่าเรียนตามพระคัมภีร์ฝ่ายเดียว ก็ย่อมไม่อาจบรรลุธรรมชั้นสูงได้

การปฏิบัติในพระพุทธศาสนานั้นมีหลายชั้น เช่นเดียวกับคำสอน ชั้นสูงเป็นการฝึกจิตใจโดยตรง ได้แก่กรรมฐานต่าง ๆ การปฏิบัติในชั้นสามัญได้แก่การกระทำตามคำสอน คือเอาข้อธรรมะมาทดลองนั่นเอง ซึ่งก็เป็นการอบรมทางอ้อม การรู้ธรรมะเฉย ๆ โดยไม่ได้กระทำหรือไม่ได้ใช้ ย่อมไม่อาจทำให้เกิดความเข้าใจซาบซึ้งเท่ากับได้กระทำประกอบด้วย ยกตัวอย่างเช่นใคร ๆ ก็รู้ว่า การช่วยชีวิตมนุษย์เป็นการกุศลอย่างใหญ่หลวง แต่คนที่ไม่เคยช่วยชีวิตใครย่อมไม่อาจเข้าใจอย่างแท้จริงว่ากุศลข้อนี้ให้ผลเป็นอย่างไร แพทย์ผู้เคยช่วยคนไข้ให้รอดตายด้วยฝีมือของตน จึงจะซึมซาบได้ดีว่า กุศลใหญ่หลวงนี้ทำให้เกิดความรู้สึกเช่นไร มีความอิ่มเอิบเพียงใด การช่วยชีวิตสัตว์ก็เป็นบุญมาก ซึ่งทุกคนมีโอกาสทำได้และควรทดลอง เช่นซื้อปลาที่ตลาดเอาไปปล่อย ความรู้สึกที่เกิดขึ้นเมื่อเห็นปลาตกถึงน้ำ เห็นอาการที่ปลาว่ายรี่ไปสู่ผืนน้ำใหญ่ เป็นตัวกุศลแท้ ซึ่งบรรยายให้เห็นได้ยาก ต้องทดลองดูเองจึงจะซาบซึ้ง กุศลย่อย ๆ เช่นการแสดงเมตตากรุณา ควรกระทำเสมอ ๆ เพื่อให้เกิดความเคยชิน จิตที่เป็นกุศลจะได้ใหญ่ยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ เช่น ถ้าให้ทานครั้งละสิบสตางค์บ่อย ๆ ต่อไปให้ครั้งละสลึงก็ได้ ให้ครั้งละสลึงบ่อย ๆ ต่อไปให้ครั้งละสองสลึงหรือหนึ่งบาทก็ได้ โดยไม่เสียดาย นี่เป็นทางก้าวสู่ธรรมะชั้นสูงขึ้น

โดยการปฏิบัติ เป็นเพียงตัวอย่างที่เห็นง่าย ๆ แท้ที่จริงนั้น การปฏิบัติธรรมะมีผลลึกซึ้ง ผู้ปฏิบัติย่อมรู้ได้เอง ยิ่งปฏิบัติ ยิ่งเห็นบุญ ยิ่งเกิดศรัทธา ก็ยิ่งชวนให้ทำบุญมากขึ้น เป็นจริงดังที่ท่านผู้รู้กล่าวว่า **บุญต่อบุญ**

จิตมีธรรมชาติสะสม หากกระทำความดีอยู่เสมอ ๆ จิตก็สะสมความดีและขึ้นสู่ชั้นสูง คือดียิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ในทางตรงกันข้ามถ้าทำความชั่วเสมอ ๆ จิตก็สะสมความชั่วและตกลงสู่ชั้นต่ำ คือเลวลงเรื่อยๆ การปฏิบัติตามธรรมะอยู่เสมอ ๆ จึงเป็นวิธีฝึกจิตที่สำคัญอย่างหนึ่ง ผู้ที่เรียนธรรมะแล้วไม่เห็นว่ามีผลดีอย่างไร อาจเป็นเพราะไม่ได้นำธรรมะนั้น ๆ ไปปฏิบัติก็ได้

อนึ่ง ในการศึกษาด้านปริยัติจากการฟังหรือการอ่านยังมีคนอีกมากที่เข้าใจผิด คิดว่าอาจารย์ต่าง ๆ ย่อมสอนเหมือนกัน และตำรับตำราต่าง ๆ ก็มีเนื้อหาตรงกันทั้งหมด ตามธรรมดาของการสอนชั้นสูง เช่นการสอนวิชาแพทย์ อาจารย์ย่อมทำหน้าที่รวบรวมและคัดเลือก คือเสาะหาและกลั่นกรองข้อความรู้ตามความคิดเห็นของตน บางคนก็เพิ่มเติมมติของตนเข้าไปด้วย อาจารย์ที่สอนธรรมะก็เช่นเดียวกัน เมื่อจะสอนธรรมะข้อใดย่อมไตร่ตรองหาวิธีและถ้อยคำที่จะบรรยายซึ่งตนเห็นว่าถูกต้องและดี เพราะฉะนั้น คำสอนของอาจารย์หรือตำราของผู้เขียนคนละคน ย่อมมีแตกต่างกันไป มากบ้างน้อยบ้าง แล้วแต่บุคคลและการอบรม จริงอยู่ทุก ๆ อาจารย์ย่อมอาศัยธรรมะของพระพุทธเจ้าเป็นหลัก แต่คำบรรยายความ หรือการตีความหมาย ย่อมเป็นของแต่ละคน คำสอนของพระพุทธเจ้านั้นมีมากมาย กล่าวกันว่ามีถึงแปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์ เท่าที่จารึกไว้ในพระคัมภีร์เป็นคำพูดสั้น ๆ ห้วน ๆ มีฉบับแปลเป็นภาษาไทย พิมพ์เป็นเล่มขนาดใหญ่และหนาถึง ๘๐ เล่ม เป็นหนังสือไม่น้อยกว่า ๓๒,๔๐๐ หน้า หรือ ๔,๑๐๐ ยก นอกจากนี้ยังมีอรรถกถาและฎีกาอีกมากมาย บุคคลธรรมดาคงจะหาโอกาสศึกษาให้ตลอดและถี่ถ้วนได้ยาก บางแห่งอ่านแล้วอาจจะไม่เข้าใจ ก็จำจะต้องอาศัยอาจารย์ช่วยชี้แจงโดยที่อาจารย์คนหนึ่งกับอีกคนหนึ่งอาจมีมติไม่ตรงกัน ทางที่ดีจึงควรเสาะแสวงหาความรู้จากหลาย ๆ แหล่ง แล้วใช้ปัญญาของตนเอง ตัดสินว่าจะเชื่ออย่างไหน ทั้งนี้ เป็นการปฏิบัติตามพระพุทธวัจนะที่ทรงสอนว่า ให้เชื่อต่อเมื่อได้พิจารณาเห็นเองแล้วว่าสมควรเชื่อ

เนื้อแท้ของพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องของจิตใจ มีส่วนไม่น้อยที่พูดอธิบายให้เข้าใจไม่ได้ และดูด้วย "ตาเนื้อ" ไม่เห็น ต้อง "รู้เห็น" เองด้วยใจ ความสำเร็จในการศึกษาพระศาสนา มีปัจจัยประกอบหลายประการ ประการเบื้องต้นคือความศรัทธา ได้แก่ศรัทธาในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ คือการรับไตรสรณาคมน์ ถ้าไม่มีศรัทธาเสียตั้งแต่ต้นแล้ว การศึกษาอย่างอื่น ๆ ก็ไม่ได้ผล หรือได้ก็ไม่ตรงทางเป็นการตัดความเจริญในขั้นสูงต่อไปการประพฤติปฏิบัติต่าง ๆ ล้วนเป็นเครื่องประกอบเพื่อผลทางใจในที่สุดทั้งนั้น

ความเข้าใจผิดดังบรรยายในสามข้อแรก ล้วนเป็นเหตุขัดขวางหรือทำลายศรัทธาจึงให้ผลแรงมาก การลบล้างความเข้าใจผิดก็มีผลแรงเช่นกัน แต่ในทางตรงข้ามหวังว่าบทความนี้จะช่วยเลิกม่านบังตาพุทธศาสนิกชนที่เข้าใจผิด และเผยให้เห็นคุณวิเศษของพระศาสนาทำให้เกิดศรัทธาปสาทะ ตั้งใจศึกษาให้รู้จักพระรัตนตรัย และสามารถนำธรรมไปประยุกต์ เพื่อประโยชน์ส่วนตนและส่วนรวมต่อไป.

ลานเภสัช ในเมืองหลวง

นายแพทย์ สำราญ วังศพ่าห์

ในลานพระอุโบสถทั่ว ๆ ไปตามวัดจะปลูกไม้ดอกเป็นส่วนใหญ่และอาจมีไม้ผลไว้สำหรับประดับวัด แต่ถ้าท่านเข้าไปในลานพระอุโบสถของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร จะเห็นไม้ประดับในลานพระอุโบสถนั้นผิดกับที่อื่น มีทั้งต้นไม้ประดับและต้นไม้ที่มีประโยชน์ทางยา สันนิษฐานว่าเป็นพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยจะให้วัดนี้เป็นมหาวิทยาลัยที่มีศาสตร์ต่าง ๆ หลายแขนง เช่น อักษรศาสตร์ และแพทยศาสตร์ ได้โปรดเกล้า ฯ ให้จารึกตำราวิชาความรู้ต่าง ๆ ลงในแผ่นศิลาแล้วปิดไว้ตามศาลารายและเสาหินทั่วไป ผู้ที่มาดูนอกจากจะได้ตำรายาไปใช้เป็นประโยชน์แล้ว ยังจะได้ตัวยาที่หายากในบริเวณลานพระอุโบสถไปใช้ได้เลย การไปหาซื้อตามท้องตลาดอาจได้ของไม่สดและไม่สะอาดไม่เหมือนได้จากต้น เพราะสมุนไพรบางชนิด เช่น สมอ เป็นของหายากในเมือง และการลำเลียงมาจากป่าในสมัยนั้นก็กินเวลานานมาก

แต่ก่อนดั้งเดิมคงไม่มีต้นสมอในบริเวณนี้ เพราะสมอเป็นต้นไม้ป่า และบริเวณนี้เป็นปากแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งต่อมาแผ่นดินได้งอกตื้นเขินขึ้นมา เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงย้ายราชธานีจากฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยามาอยู่ฝั่งตะวันออก วัด

พระเชตุพน ฯ ในสมัยนั้นเป็นเพียงวัดเล็ก ๆ เรียกกันว่าวัดโพธิ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงเห็นว่าวัดนี้อยู่ใกล้พระบรมมหาราชวัง จึงทรงให้ปฏิสังขรณ์วัดนี้เป็นการใหญ่ ในการปฏิสังขรณ์ครั้งนั้นเท่ากับสร้างวัดใหม่หมดทั้งวัด ได้ขยายอาณาเขตวัดออกไปกว้างขวาง ตามความปรากฏในศิลาจารึก ในพระวิหารพระโลกนาถด้านทิศตะวัน-ออกของพระอุโบสถว่า ต้องถมดินซ้ำ ๆ กันอยู่สองปี ทั้งนี้คงเป็นเพราะที่ลุ่มมาก แล้วจึงได้เริ่มสร้างพระอุโบสถเมื่อวันพฤหัสบดี แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีฉลู เบญจศก พุทธศักราช ๒๓๓๖ การก่อสร้างกระทำติดต่อกันมาจนถึงวันศุกร์ เดือน ๕ แรม ๑๒ ค่ำ ปีระกา ตรีศก พุทธศักราช ๒๓๔๔ จึงแล้วเสร็จ และทำการฉลองวัด ใช้เวลาสร้างอยู่นานถึง ๘ ปี ได้มีการซ่อมใหญ่อีกครั้งหนึ่งในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในปีพุทธศักราช ๒๓๗๔ การปฏิสังขรณ์ครั้งหลังนี้ได้ขยายวัดออกไปอีกโดยสร้างพระวิหารพระพุทธไสยาศน์ และบรรจุศิลาจารึกประดับตามผนังศิลาราย เสร็จการปฏิสังขรณ์เมื่อพุทธศักราช ๒๓๗๘ ต้นสมอในลานพระอุโบสถวัดโพธิ์คงจะนำมาปลูกครั้งปฏิสังขรณ์ครั้งที่สองนี้เอง ตามคำบอกเล่าจากพระผู้ใหญ่และผู้ทรงความรู้ว่า มีสมอทั้งเก้าปลูกอยู่ทั่ว ๆ ไปในกำแพงแก้ว คงจะเป็นเพราะดินฟ้าอากาศหรือสถานที่ไม่อำนวย หรือเพราะเหตุใดก็ตาม ในปัจจุบันนี้เหลือให้เห็นอยู่ ๕ ต้น เป็นต้นโต อายุกว่า ๑๐๐ ปี มีลูกผลหล่นในลานพระอุโบสถพอเก็บไปทำยาได้เพียงพอ

ต้นสมอห้าต้นที่เหลืออยู่เป็นสมอไทย ๓ ต้น ซึ่งมีรสต่างกันเป็นสามรส รูปร่างและลักษณะของผลก็แตกต่างกัน จะพบอยู่ในลานพระอุโบสถทิศตะวันออกเฉียงใต้ ปลูกระหว่างกำแพงแก้วของพระอุโบสถกับพระวิหารคดสมอ ปัจจุบันเป็นที่ประดิษฐานพระรูปของกรมหลวงชุมพร ฯ สมอไทยทั้งสามต้นปลูกเรียงกันอ้อมรอบพระวิหารคดหลังนี้

อีกสองต้นอยู่หน้าพระวิหารคด "พระเจ้าเข้านิพพาน" ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ในเขตกำแพงแก้ว ทั้งสองต้นปลูกอยู่หน้าประตูพระวิหารทางตะวันตก ต้นใกล้ประตูเป็นสมอเทศ ถัดออกไปเป็นต้นสมอดีงู เมื่อถึงฤดูกาลจะให้ผลหล่นเกลื่อนเต็มลานน่าดูมาก

สมอพิเภก สมอทะเล และสมอชนิดอื่น ๆ นั้นไม่ปรากฏมีอยู่ในวัดในปัจจุบัน แต่ก็ยังนับว่าเป็นโชคดีของประชาชนสมัยนั้นด้วยพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ไม่แต่จะพระราชทานตำรายาให้แก่ประชาชนชาวไทยเท่านั้น ยังทรงห่วงใยเรื่องการขาดแคลนตัวยาที่จะใช้ด้วย.

พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร ๗๔ ซอยรัชฎาภัณฑ์ มักกะสัน พระนคร โทร. ๗๐๗๕๒ นายจรัส วันทนทวี ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๐๘